

Мігель де Сервантес

Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі

Том 1

Безсмертний «Дон Кіхот» Сервантеса

«Дон Кіхот» належить до найвідоміших і найвагоміших творів світової літератури, інтерес до яких не згасає, бо їх зміст невичерпний, як саме життя. Він тісно прив'язаний до епохи, у межах якої виник, і водночас виходить далеко за них. Кожна доба знаходить у ньому зміст, актуальний саме для неї, непомічений чи незалучений людьми попередніх епох. Йому присвячена така кількість наукової, критичної і коментаторської літератури, що не буде перебільшенням сказати: людського життя не вистачить для її прочитання.

Творчість Сервантеса є однією з вершин «золотого віку» іспанської літератури — періоду її найвищого злету, який тривав майже два століття (XVI—XVII) й закінчився разом із творчістю Кальдерона. Вона тривала під завершення Відродження, яке в Іспанії мало місце значно пізніше, ніж у більшості країн Європи, й припадала

на злам не лише двох століть — XVI і XVII, а й двох великих культурно-історичних епох — Відродження й Бароко. Це був драматичний період в історії Європи, позначений глибокими світоглядними зрушеннями, які відобразилися і в Сервантесовій творчості, що втілила і найвищий злет іспанського гуманізму, і найбільш драматично виразила розчарування в його ідеалах. Працював Сервантес у різних жанрах: замолоду писав вірші й пізніше теж неодноразово звертався до поезії, відомий він і як драматург. Але насамперед Сервантес був прозаїком, його збірка «Повчальні оповідки» започаткувала іспанську традицію новелістики й дала кращі зразки цього жанру в європейській літературі. Та все ж світовій своїй славі Сервантес завдячує саме «Дон Кіхотові».

Написаний «Дон Кіхот» був під кінець довгого й нелегкого життя його автора. Це підсумковий твір письменника, який увібрав увесь життєвий досвід, усі роздуми, всю мудрість свого творця. Існує думка, що в ньому Сервантес виразив самого себе, на її основі з'явилася тенденція до зближення, а то й злиття його з персонажем. Мотив зближення автора з Дон Кіхотом пронизує кращий біографічний твір про письменника — роман німецького письменника Бруно Франка «Сервантес» (1934). Утім, схожість між Дон Кіхотом та його автором не варто абсолютизувати,

адже у своєму романі Сервантес виразно зберігає дистанцію між собою й персонажем.

Достеменних відомостей про життя Сервантеса не так уже й багато. Вважається, що народився він 29 вересня 1547 року в містечку Алькала де Енарес, неподалік від Мадрида, в родині, що належала до гідальгії (дрібного дворянства), але бідній, що для тодішньої Іспанії не було дивиною; бідність переслідувала Сервантеса майже до смерті. Це була багатодітна родина лікаря, який у пошуках практики часто переїжджав із міста до міста, зупиняючись на певний час у Кордові, Мадриді, Севільї чи Вальядоліді. Системної освіти майбутній письменник не отримав, його навчання в університеті Алькала де Енарес, скоріш за все, — один із міфів, якими оповите його життя. Та достеменно відомо, що він багато уваги приділяв самоосвіті. Відомо також, що в Мадриді Сервантес навчався у міській колегії (школі) у гуманіста Х. Л. де Ойоса, послідовника знаменитого нідерландського гуманіста Еразма Роттердамського. 1569-го Ойос допоміг Сервантесу опублікувати кілька сонетів й, можливо, у цьому ж році — вступити на службу до кардинала Аквавіві, посла Папи Римського Пія V в Іспанії. Разом з Аквавівіою Сервантес потрапив до Італії й отримав можливість долучитись до Високого Відродження (кінець XV — кінець XVI ст.), піку італійської

ренесансної культури й водночас її завершального етапу. Та обставини склалися так, що 1570-го Сервантес був змушений вступити на армійську службу, і 7 жовтня 1571 року в складі об'єданого іспано-венетійського флоту взяв участь у знаменитій морській битві в Лепантській затоці (нині називається Коринфською), яка стала першою великою поразкою Османської імперії на морі. У результаті отриманого в цій битві поранення ліва рука Сервантеса була пошкоджена; пізніше він писав: «заради більшої слави правої», натякаючи на свої письменницькі звитяги. Тим не менш, він залишився у війську ще на чотири роки, беручи участь у морських і сухопутних битвах. Головнокомандувач іспанською армією в Італії у рекомендаційному листі до короля Іспанії Філіпа II відзначив заслуги Сервантеса, що мали допомогти йому знайти службу на батьківщині. Проте 1575-го, на шляху додому, Сервантес потрапив у полон до алжирських піратів і був змушений провести в рабстві довгих п'ять років. Ймовірно, згадуваний лист став причиною того, що за Сервантеса був призначений викуп, зібрати який його родині не вдалося. Три чи чотири рази він безуспішно намагався втекти, доки наприкінці 1580-го його не викупили тринітарії, монахи ордена Пресвятої Трійці, основна місія якого полягала у звільненні християн з мусульманського полону.

Повернувшись додому, Сервантес починає серйозно займатися літературою. 1585-го побачив світ пасторальний роман «Галатея», який зробив його відомим, проте не заможним. Він переробляє створені ним ще в полоні «Алжирські звичаї» й пише найвідомішу свою п'єсу — героїчну драму «Облога Нумансії», ледь не єдину, що мала довге сценічне життя. Написана на матеріалі одного з епізодів боротьби іберів (предків іспанців) проти римських завойовників, успіхом п'єса завдячувала скоріше патріотичному пафосу, аніж художній оригінальності. За жанровими ознаками вона наближається до ренесансно-класицистичної трагедії: жителі Нумансії (стародавнього міста на території сучасної Соррії), взятої в облогу 134–133 рр. до н. е. військами Сципіона Еміліана Африканського (сина знаменитого Корнелія Сципіона), здійснили масове самогубство, не бажаючи здатися ворогу. Ця подія, переспівана в романсах і суттєво міфологізована, за часів Відродження стала символом героїзму й патріотизму. Комедії Сервантеса також написані переважно в ренесансно-класицистичній традиції, яку, до слова, він відстоює й у «Дон Кіхоті» (розділ XLVIII, 1 частина). Більший інтерес становлять його інтермедії — одноактні сценки побутового й звичаєописового змісту, створені між 1605–1611 рр., які продовжують традиції народного комічного театру.

1587 року Сервантес, нарешті, отримує посаду інтенданта, в обов'язки якого входило збирати провіант в Андалусії для «Непереможної армади», іспанської флотилії, яка готувалася до війни з Англією. Пізніше — збирача податків, там само в Андалусії. Ця робота призводить до того, що двічі він ненадовго опиняється у в'язниці: 1592-го за звинуваченням у недозволеній закупці та 1597-го — у розтраті коштів, коли банк, якому він довірив зібрані гроші, розорився. Вважається, що у в'язниці (точно невідомо, коли саме) його й осяває ідея — створити образ схибленого на читанні рицарських романів гідальго й відправити його втілювати сюжетні схеми в реальному житті. Основний тираж першої книги «Дон Кіхота», названої «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі», виходить у Мадриді 1605 року, а з 1606-го Сервантес повністю присвячує себе літературній праці. Він доробляє й видає вже написане, працює над новим. У 1613-му побачили світ вже згадувані «Повчальні оповідки» — збірник із тринадцяти творів. У нім Сервантес переніс на іспанський ґрунт жанр новели, сформований у ренесансній Італії, водночас надаючи йому рис національної своєрідності. Новели Сервантеса менш динамічні, ніж італійські, але більш психологічні й звичаєписові, їхні сюжети майже всі вигадані ним самим, тоді як італійці традиційно послуговувалися готовими.

Друга частина «Дон Кіхота» вийшла 1615-го, вважається, що її появу прискорила публікація в 1614-му продовження роману таким собі Авельянедою. Хоча за тих часів у створенні сиквелів нічого незвичайного чи недозволеного не було, Сервантеса це обурило й занепокоїло: той, хто ховався під ім'ям Авельянеди, «перекрутив» і спримітивізував його задум, зник і блискучий гумор Сервантеса, і складна гра фантазії та реальності. Існує думка, що більш філософічною, так би мовити, серйознішою, порівняно з першою, друга частина роману стала саме через намір Сервантеса оприявнити глибокий смисл свого творіння. Того самого 1615 року він видає зібрання п'єс «Вісім комедій і вісім інтермедій», до якого ввійшли твори, написані ним з 1600 року.

Із 1608 року Сервантес живе в Мадриді, величезний успіх першої частини «Дон Кіхота» приніс йому гучну славу й незначний, але добробут, тож залишок своїх днів він провів у відносному спокої. Останнім твором Сервантеса був лицарський авантюрно-любовний роман «Персилес і Сигізмунда», який він давно розпочав і поспішно завершив, але світ він побачив уже після смерті автора. Помер Сервантес 23 квітня 1616 року в Мадриді. Перед смертю він вступив до францисканського ордену (католицький чернечий орден), і за його кошти був похований в одному з

монастирів. Точне місце поховання Сервантеса невідоме.

«Дон Кіхот» був задуманий і почасти реалізований як пародія на рицарські романи, які були чи не найпопулярнішим жанром іспанської літератури «золотого віку». Значною мірою вони були нащадками середньовічних рицарських романів, жанру, який склався в куртуазній (придворній) літературі Франції XII—XIII ст. Найвідоміші з них належать до групи «бретонських», заснованих на кельтському фольклорі. Це романи артурівського циклу — про короля Артура й рицарів Круглого столу, де діють часто згадувані Сервантесом рицар Ланцелот з королевою Джіневрою. Також цикл романів про Трістана та Ізольду, вихідний сюжет яких, нині втрачений, був реконструйований 1902 р. французьким вченим і письменником Жаном Бедьє, проте не віршами, а прозою. Роман про Трістана та Ізольду в обробці Бедьє добре відомий українському читачеві завдяки прекрасному перекладу Максима Рильського. А в епоху Хрестових походів з'явився цикл романів про пошуки Святого грааля. Популярними були також цикли романів, написані на матеріалі античних творів, передусім про Олександра Македонського, Енея та Трою. А також група авантюрно-любовних романів, умовно названих «візантійськими», бо їхня

сюжетна модель прийшла до Західної Європи з пізнього античного роману (грецького) через Візантію, середньовічну державу, спадкоємицю Східної Римської імперії; їх модель — в основі власного Сервантесового роману «Персилес і Сигізмунда». У них ідеться про пригоди й випробування розлучених долею закоханих і їх щасливе возз'єднання у фіналі. Мотиви, сюжетні схеми й герої середньовічних французьких романів більшою чи меншою мірою отримали розвиток в Іспанії «золотого віку», куди переходили з різних джерел, не обов'язково безпосередньо з оригінальних старофранцузьких.

Каролінзького циклу рицарських романів у середньовічній Франції не було: діяння Карла Великого та його перів — матеріал героїчного епосу, так званих *chansons de geste* (пісень про діяння), найвідомішою з яких є «Пісня про Роланда». Але згодом вони переходять до рицарських романів і поем, але не середньовічних, а ренесансних. Це стосується і часто згадуваних у «Дон Кіхоті» італійських поем Маттео Боярдо «Закоханий Роланд» та Лодовіко Аріосто «Несамовитий Роланд», й іспанського циклу романів про Рінальда Монтельбанського тощо. З кінця XII, у XIII ст. рицарські романи поширюються із Франції Німеччиною, у XIII—XIV ст. — Англією, дедалі частіше стаючи прозовими. На Апеннінському та

Піренейському півостровах у середні віки вони не поширились.

В Іспанії рицарські романи почали писати з кінця XV ст., а період їх розквіту припав на першу половину XV — середину XVI ст. На відміну від не дуже великих, зазвичай віршованих середньовічних романів, іспанські були, як правило, більшого обсягу й прозовими. Їх структура дозволяла практично нескінченно нанизувати продовження: герої не вмирали й з'являлись у подальшому ще потужнішими, здатними на більш вражаючі подвиги, часом на роль головного героя висувалися їх нащадки, змінюватися могли й автори роману. Так, один з кращих і найпопулярніших романів «золотого віку» — «Амадіс Гальський», розпочатий Монтальво, автором перших п'яти частин (серед них і роману про Еспландіана, нащадка Амадіса Гальського), був продовжений іншими письменниками й розрісся до тринадцяти книжок. На відміну від більшості іспанських романів, його сюжет був народжений на Піренейському півострові.

Читацька аудиторія рицарських романів в Іспанії була широкою: ними зачитувалися кабальєро і гідальго (представники дрібного дворянства), городяни й студентство, духовенство, — усі, хто знав грамоту. У такому захопленні навіть убачалося щось на кшталт

національного лиха, й видавалися королівські декрети, які забороняли друкувати й поширювати рицарські романи в Іспанії та її володіннях; утім, їх дія обмежилася лише Латинською Америкою. Безпричинних явищ у світі немає, й незвичайна популярність рицарських романів у тогочасній Іспанії також мала свої причини, і шукати їх слід в іспанській історії та іспанському національному характері, формованому поступом історії. З VIII до XV ст. Іспанія — чи в цілому, чи окремі її регіони — знаходилась під владою маврів (так називали вихідців із Північної Африки), і весь цей час ішла Реконкіста — відвойовування іспанцями своїх земель. Згодом цей дух авантюризму плекався колоніальною експансією іспанських монархів: тисячі іспанців їхали за океан, щоб розбагатіти на срібних копальнях і золотих розсипах Південної Америки, яка стала заокеанським володінням іспанські корони. Авантюрний дух знаходив вираження в рицарських романах і, в свою чергу, підживлювався ними. Але все це мало й зворотний бік: кожен гідальго розраховував на щасливий випадок, а продуктивна праця знецінювалась, ремесла, торгівля, сільське господарство занепадали, що, зрештою, призвело до жорстокої економічної кризи; все це також знайшло відображення у геніальному творінні Сервантеса.

Не треба вважати, що іспанські романи XV —

XVI ст. були простим наслідуванням середньовічних: створені в епоху Відродження, вони по-своєму передавали її світобачення. У деяких з них, як у «Тиранті Білому», відчутніший зв'язок із середніми віками, в інших, як в «Амадісі Гальському» — з Ренесансом. Та в цілому авантюрний дух рицарських романів став своєрідним переломленням ренесансно-гуманістичного світовідчуття в умовах іспанської дійсності, з урахуванням іспанського національного характеру. «Витворений авторами цих романів «міф про рицаря» перетворився на іспанський героїзований варіант гуманістичного «міфу про людину», найдосконаліше творіння Господнє. Незвичайна фізична міць героя-рицаря, спрямована на служіння Добру й боротьбу зі Злом, на допомогу тим, хто потребує захисту й чії права знехтувані, порушені грубою силою і беззаконням» (С. Пискунова). Із закінченням великої епохи Завоювань і Географічних відкриттів, з розчаруванням у невичерпних можливостях людської особистості, висихає ґрунт, на якому пишно розростався ренесансний рицарський роман. У процес відмирання цього жанру зробив свій внесок і сервантесівський «Дон Кіхот».

Та чи безслідно зник із тих пір інтерес до рицарських романів, як і самий цей жанр? Ґрунтовні дослідження західних вчених показують,

що рицарські романи у великій кількості видавалися в Європі навіть у XVIII ст. (хоча нових на той час уже практично не писали). А наприкінці XVIII ст. він ліг в основу популярного донині готичного роману, де в іншій жанровій, та передусім світоглядній, парадигмі продовжили своє існування зачаровані замки й чаклуни, фантастичні істоти й магія; утім, їх семантика стає переважно негативною, а загальний зміст та колорит цих творів похмурий. Продовження свого існування рицарський роман якоюсь мірою знайшов у фентезі, літературному жанрі сучасності.

Пародійні настанови відчутно превалюють у початкових розділах «Дон Кіхота». Пародія починається вже в передньому слові, де автор кепкує над оздобленням романів цитатами й нотатками, іншими прийомами, які мають демонструвати «ерудицію та вченість» їх автора. А чого лише варті дотепні вірші-відгуки, «написані, як заведено, персонами значними й титулованими», у Сервантеса — героями рицарських романів, пікаро Ласарільйо, і навіть конями знаменитостей. Та об'єктом висміювання є не стільки Дон Кіхот і навіть не рицарські романи як жанр, скільки те, що Сервантес вважав їх недоліками, зокрема, високопарний стиль: «Ваша безпричинна жорстокість причинилась до того, що я став мов причинний і не без причини мушу нарікати на вашу

злочинну ліпоту», — цитує він один із них, їх надмірності й недолугості, сюжетні стереотипи й кліше, які мандрують з одного твору до іншого. Що Сервантес не був принциповим опонентом жанру, свідчить його власний лицарський роман «Персилес і Сигізмунда», закінчений вже після публікації «Дон Кіхота», високо ним самим поціновуваний. Кілька слів варто сказати й на захист пародійованих творів, з якими так безжально повели себе «цензори» — парох, цирульник і Дон Кіхотова служниця: літературний смак рідко зраджував Дон Кіхота. Це стосується не лише прекрасних ренесансних поем, іспанських та італійських, і поетичних збірок, але й багатьох лицарських романів, таких як уже згадувані «Амадіс Гальський» чи «Тирант Білий» (до слова, найулюбленіший твір знаменитого перуанського письменника Маріо Варгаса Льоси). Більшість із творів Дон Кіхотової бібліотеки останнім часом були в Іспанії перевидані. Та й не треба забувати, що вирок книжкам парох здійснює, виходячи передусім зі шкоди, яку вони завдають хворому мозкові його друга, хоча й художній рівень їх не ігнорується.

Є набір елементів, без яких художній світ романів про мандрованих лицарів не існує. Це авантюри (лицарські пригоди), на пошуки яких герой вирушає заради слави й кохання, проходячи

при цьому випробування й вступаючи в двобої з могутніми рицарями, велетами тощо; це кохання, яке підносить даму серця на п'єдестал, біля підніжжя якого вірний і покірний її волі рицар чекає на наказ, а то й без наказу здійснює на її честь подвиги; і, нарешті, фантастика, без якої світ рицарських романів не існує. У цьому світі можливим є все: його населяють чаклуни й феї, казкові й міфологічні істоти, там діють чари, які уможливають будь-які перевтілення й перетворення. Сервантес дотепно обіграє всі ці елементи. Його героєві запалена свідомість моделює уявні виклики й водночас наражає на реальну небезпеку — бути побитим. Сервантес зображає «подвиги» Дон Кіхота, один недолугіший за інший: корчму він приймає за рицарський замок, вітряки — за грізних велетнів, отару овець — за військо, він звільняє каторжників, нападає на похоронну процесію, і таке інше. При цьому письменник вкладає певний філософський сенс у «поразки» персонажа. Так, в епізоді з вітряками відчутні алюзії на дію «колеса фортуни», яке на своїх крилах — у буквальному розумінні — підносить занадто самовпевненого рицаря до неба й знову кидає на землю; тогочасний читач ці натяки легко розумів. Така модель піднесення — падіння героя характерна для більшості пригод Дон Кіхота у першій книзі. У ній же найбільш відчутна

карнавальна стихія, коли все проходить через заперечення й зниження, проте не знищення. Виразно карнавальний сміх звучить і в згадуваному побитті, яке буквально переслідує героїв, але вони без жодних втрат відроджуються для нових пригод. Ці ситуації чимось схожі з «карнавалізованою» смертю: ми сміємося над героями, не відчуваючи до них жалощів, — адже це усе «не по-справжньому».

На початку книги автор поводить ся зі своїм персонажем доволі жорстоко, як із лялькою, але читачеві це байдуже, він, так би мовити, ще не «ожив» для нього. Наслідувати рицарські пригоди Сервантесів герой буде й надалі, але у це наслідування вкладатиметься дещо інший сенс. Так, у другій частині роману за такою моделлю сконструйовані, зокрема, сцени зі спробою випустити з клітки лева й спуском до глибокого провалля — печери Монтесіноса, що може сприйматися як сходження до підземного царства духів. Будучи смішними, вони водночас не виглядають «поразками» у вищевказаному розумінні, адже передусім доводять безстрашність і незламність героя.

Дотепно пародіюються й прояви рицарського кохання. За приклад Дон Кіхот бере поведінку Амадіса Гальського, який має репутацію ідеального закоханого (тут треба зазначити, що образи персонажів рицарських романів не були складними:

за ними закріплювалася певна риса або комплекс рис, які не змінювалися при переході з роману в роман, від одного автора до іншого). Копіюючи його дії, він і собі вирушає в гори, щоб зображати шаленство, викликане суворістю коханої. Сервантес підкреслює й дотепно обігрує своєрідний мазохістичний елемент, присутній в куртуазному коханні-служінні, коли страждання стають чи не обов'язковим його елементом. Пародія посилюється появою обідраного, у лахміттях Карденію, який у буквальному розумінні слова здичавів, віддаючись любовній тузі в лісових хащах Моренських гір. Більш тонкою є запропонована Сервантесом «гра» в Дульсінею Тобоську, яку можна вважати чи не найвдалішим винаходом письменника: таким невловимим є в цій його грі поєднання ефемерності неіснуючого, вимріяного й матеріального в різних проявах і градаціях — від привабливого образу здорової, сильної, веселої й голосистої сільської дівчини Альдонси Лоренсо, яка колись подобалась Дон Кіхотові (утім, існує вона в романі лише у віддзеркаленнях і спогадах, немає навіть певності, чи бачив її колись Санчо Панса), до грубої реальності «псевдодульсінеї», в усій її відчутності — зоровій, слуховій, запахів.

Свідомість Дон Кіхотова заселила світ магами й чарами, невдачі, які його переслідують, він пояснює втручанням могутнього чаклуна, його

особистого ворога. Герой усе бачить у перспективі рицарських романів. А що «Дон Кіхот» не є, власне, романом рицарським, виникає напруга між характерною для цього жанру настановою на те, що можливим є все, — і життям реальним. Уперше дихотомічну побудову «Дон Кіхота» Сервантеса оприявнив нині призабутий іспанський науковець кінця XVIII ст. Ріос. Він дослідив дві перспективи (точки зору, з яких оцінюється зображуване) у творі: Дон Кіхотову, якому хвороба затьмарює розум, і він усе перетворює на рицарські пригоди й чари, і нашу, з якої Дон Кіхотова виглядає невірною. Перша включає до структури «Дон Кіхота» роман рицарський, пародійований, але не принижений, друга — події прозаїчні, повсякденні, смішні, а головне, достовірні, з якими має справу інший тип роману — реалістичної спрямованості. Антагоністичні, ці дві перспективи чудово синхронізовані й складають «концентричну» структуру твору, в якій співіснують ці два типи роману.

Від такого дихотомічного потрактування вже було недалеко до тлумачень, запропонованих романтиками, які зміст роману сприймали передусім з точки зору символічного втілення боротьби матеріального й ідеального, а також до виведених із автономності існуючих у романі перспектив, жодна з яких не сприймається як єдино

вірна. І тоді позиція Дон Кіхота, який сам собі творить дійсність, перестає бути однозначно «помилковою». У художньому світі «Дон Кіхота» все вирішується у грі контрастних точок зору, тому однозначної відповіді на питання, яким не може не перейнятися читач, — тож на чиєму боці Сервантес — Дон Кіхота чи дійсності — не існує.

Сервантес дотримується балансу при показі «правоти» як реальності, так і героя. Реальність перевіряється свідомістю Дон Кіхота, в основі своїй гуманістичною, але й прекрасна гуманістична утопія Відродження, носієм якої, за великим рахунком, Дон Кіхот виступає, у свою чергу перевіряється реальністю. Письменник не лише виявляє комізм у поведінці Дон Кіхота, який втратив здатність її розуміти, але й демонструє, що світові бракує розумності й гуманності, які, в своєму засліпленні, приписує йому герой. Перевірку не проходять обидвоє: і шляхетний шаленець, і реальність, яка, в свою чергу, виявляє щось на кшталт безумства, оприявнюючи свою ущербність, недолугість, химерність, кінець кінцем, «дурість», притаманні й поведінці Дон Кіхота. У цьому діалектичному взаємозв'язку свідомості персонажа й реальності оприявнюється, в першу чергу, геніальність Сервантеса.

Сервантес творив, коли гуманізм епохи Відродження переживав глибоку кризу, й

відкривалась невідповідність гуманістичної доктрини реальному стану речей. Основу цієї доктрини складав антропоцентризм, утопія людини досконалої, духовно гармонійної, життєво активної, від природи налаштованої на добро й самовдосконалення, не менш важливою була для неї гармонія між світом моральним і соціальним. Але виявилось, що усе це втілити в реальності неможливо, й ця трагічна істина глибоко й різнопланово розкривається в романі Сервантеса.

Головний герой «Дон Кіхота» — бідний гідальго, який жив «в однім селі у Ламанчі». Висушене сонцем плоскогір'я Кастилії — слухне місце для появи «пародійного» рицаря: занадто воно звичайне, прозаїчне. Так само прозаїчними були побут, оточення і лад його життя. Інша річ — рицарські романи, заради яких він продавав землю (книжки на той час були дуже дорогі), і читав зранку до ночі й зночі до ранку. І дочитався до того, що «його уява переповнилась різними химерами, вчитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками і всякими такими штуками. Всі ті несосвітенні вигадки так убивились йому в тямку, що він мав їх за щирісіньку правду». Тож вирішив він стати мандрованим рицарем, щоб «приборювати

всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки». Себе він назвав доном Кіхотом Ламанчеським (хоча «донами» могли зватися тільки гранди — представники родової аристократії), умовив сусіда Санчо Пансу стати його зброєносцем, осідлав схудлу від голоду й старості, як він сам, шкапу і вирушив у мандри на пошуки пригод. У Сервантеса вийшла справді весела пародія, яка примушує і сучасного читача сміятися, що вже казати про його сучасників, знайомих з об'єктом пародіювання. Розказують історію: коли король Філіп II побачив, як студент, читаючи книжку, заходиться від сміху, він послав слугу перевірити, чи не Сервантесового «Дон Кіхота» той читає, — і виявилось, що король вгадав. Навряд чи ця історія правдива, але промовиста.

Упродовж розгортання роману автор поглиблює й ускладнює образ шаленця, захопленого в полон рицарськими химерами. Він наділяє його добротою, шляхетністю, людяністю, своєрідною мудрістю. Тепер Дон Кіхот усе частіше викликає не тільки сміх, а й співчуття і повагу. Поволі він «оживає»: його образ ускладнюється, усе наполегливіше Сервантес підкреслює, що герой прагне високої мети — битися зі злом, несправедливістю, жорстокістю, насиллям, бути захисником усіх ображених. І те, що раніше було джерелом комічного — фізичне безсилля

персонажа, який уявив, що здатен на звитяги, починає викликати не тільки жалість, але й захоплення. За словами Томаса Манна, «до сміху, який викликає його гротескна фігура, незмінно домішуються подив і повага». З площини, переважно пародійної, безумний гідальго поволі пересувається до тієї, де комічне поєднується з трагічним. Відповідно змінюється інтонаційний малюнок роману, з'являються сумні нотки, твір стає більш серйозним, філософічним.

Сервантес дає зрозуміти, що Дон Кіхот — людина дійсно освічена, розкриває його і як носія гуманізму. Уперше це проявляється в епізоді з козопасами у Дон Кіхотовій промові про «золотий вік» (розділ XI першої частини); цей античний міфологічний образ він запозичив у гуманістів, котрі через нього передавали свою утопію ідеального ладу життя на землі. У розділі XXII першої частини (епізод звільнення каторжників) слова Дон Кіхота: «...на мою думку, річ надто жорстока й несправедлива — повертати в рабство тих, що їх Бог і природа вольними створили» — співвідносяться з вірою гуманістів у гармонійний розвиток людини за умови надання їй можливості вільного розвитку (тут варто згадати «Роби, що хочеш» — знамените гасло Телемського монастиря в «гаргантюа і Пантагрюелі» Рабле). Одна з тез, яку Дон Кіхот не втомлюється проголошувати —

цінність людської особистості, що не залежить від її соціального статусу. З особливою повнотою вона розкривається в словах, якими Дон Кіхот проводить свого джуру на посаду «губернатора» (розділ XLII другої книги), і підтверджується «на практиці» мудрою й достойною поведінкою Санчо Панси на цій посаді.

У своїх монологів і розмовах із Санчо Пансою Дон Кіхот висловлює дійсно глибокі думки й правильні судження, тож коли джура простодушно приходив у захват від мудрості пана, читач з ним погоджується. «Хто, почувши наведені вище міркування Дон Кіхота, не мав би його за чоловіка цілком розумного і абсолютно благочесного?» — питає й автор-оповідач на початку наступного розділу XLIII. Похвала мудрості Дон Кіхота червоною ниткою проходить другою частиною роману, та варто лише зійти мові про мандрованих рицарів, здоровий глузд його зраджує. Герой ніби роздвоюється: Сервантес усе більшою мірою претворює Дон Кіхота на суддю над дійсністю, що вимагає тверезості й розуміння багатьох речей, та при цьому залишає йому роль носія своєї утопічної свідомості. Він примушує героя вірити в те, що існує інститут мандрованих рицарів, усі думки й дії яких підпорядковані високим і чітким моральним нормам. Він вибудовує в його уяві ідеальний

світопорядок, при якому, скажімо, селяни й ремісники трудяться, а мандровані рицарі стоять на сторожі справедливості, карають тих, хто сіє зло. Благородні ідеали героїв рицарських романів переплітаються з ідеями ренесансного гуманізму, витворюючи своєрідну «утопічну» складову Дон Кіхотової свідомості; доповнена природною добротою й вродженою мудрістю героя, вона виглядає дуже привабливо.

У другій частині пародійна мета для Сервантеса значною мірою втрачає важливість. До початкового задуму — засудження рицарських романів — письменник повернеться наприкінці твору, коли бакалавр Самсон Карраско вдало розіграє спектакль за сценарієм фантазій шаленця й змусить його повернутися до рідного села. Перед смертю Дон Кіхот прозирає, просить звертатися до нього знову на ім'я Алонсо Кіхано й оголошує себе ворогом «Амадісові Гальському і тьмі-тьменній нащадків його». Фінал сумний, та цілком вірогідним є те, що до нього Сервантеса присилувало бажання унеможливити написання продовження твору.

Залишаючись самим собою, Дон Кіхот у другій частині роману водночас не схожий на Дон Кіхота з першої. Змінюється й ставлення автора до нього: він прагне вже не стільки смішити своїх читачів, розповідаючи про безумства Рицаря

Сумного Образу, скільки викликати до нього співчуття й симпатію, змусити читача його зрозуміти. Усе частіше Сервантес протиставляє свого героя людській обмеженості й жорстокості, і це зіставлення не на користь соціуму. Воднораз Дон Кіхот утрачає в другій частині роману своє виняткове становище, і Санчо Панса ніби зрівнюється з ним. Змінюються й композиційні принципи: якщо в першій розвиток дії постійно переривався розповідями про історії інших персонажів, часто між собою переплетеними, й детальною розробкою окремих епізодів, то другій притаманна більша сюжетна єдність.

Центральне місце у другій частині посідає розповідь про перебування Дон Кіхота в герцогському замку. Його мешканці нудьгують, для них Дон Кіхот із джурою — розвага, вони потішаються над ними, проявляючи при цьому свою душевну й інтелектуальну недорозвиненість. Це скоріше сумні, ніж веселі сторінки, незважаючи на жарти й розіграші, там присутні; в усякому разі, вони не можуть не наштовхнути на невеселі думки. Дон Кіхотові протистоять вже не так викликані власною уявою химери, як ситуації, що часом нагадують пастки. Раніше оточення підігрувало шаленому рицареві — щоб себе розважити, його втихомирити — але не образити. Тут же гостро відчутна небезпека приниження, а не посоромлення

героя в «карнавальному», про яке йшлося раніше, сенсі. І це при тому, що здійснилися, зрештою, нібито його фантазії: він потрапив до замку (а не корчми, як у першій частині), до світу, де діють чемні й свідомі придворного етикету люди. Але, матеріалізувавшись, вони виявили свою пересічність, дріб'язковість, капосність. У другій частині реальність буквально переслідує Дон Кіхота й, зрештою, за допомогою земляків-доброзичливців, бере над ним гору. На захист мрій прекраснодушного рицаря стає джура, який молить його податися на пошуки нових пригод. Та сили нерівні, й повернути його до ілюзій, а разом і до втраченої разом із ними життєвої сили, він не в змозі. Широко відомі слова Шеллінга, філософа й раннього німецького романтика, про те, що символічну боротьбу між ідеальним і реальним Сервантес у першій частині роману відтворює, вдаючись до грубого, здорового гумору й загальної реалістичної атмосфери, у другій — до складної гри з перспективами, в результаті якої ідеальне заманюється в пастку, віддзеркалюється й піддається зниженню соціумом.

Як не раз зазначалося, природа сміху в романі доволі складна: він поєднує тонку іронію освіченого гуманіста й карнавальні веселощі народного свята, які відкидають умовності й не рахуються із серйозністю офіційного, «високого».

На відміну від сатиричного, сміх карнавальний не принижує, не заперечує й не знищує висміюване. Грубуватий, розкутий сміх звучить значно більше у першій частині твору, у другій все частіше в ньому відчуються сатиричні нотки. Дещо змінюється й основне джерело комічного: на початку це була, майже виключно, поведінка Дон Кіхота, яка відповідала канонам рицарських романів — але ж діяв він у реальному світі, в побутовому оточенні, що й викликало основний комічний ефект. У другій частині Сервантес активніше й різноплановіше залучає Санчо Пансу до створення комічного ефекту. Соковитий грубий фізіологізм і «шлункові» фривольності, невіддільні від його образу на початку книги, частково поступаються гумору іншої природи, більш книжному. Він і надалі веселить нас витівками, приказками й словесними перепалками зі своїм паном, але додається комічний ефект від засвоєного ним нового «вченого» стилю мовлення. Та тут треба завважити: він не просто копіює свого пана, а ніби проймається розумінням того, заради чого варто бути мандрованим рицарем і нести тяжкий хрест його джури, що теж є новим у творі. Його образ також набуває неоднозначності, притаманної Дон Кіхотові.

Санчо Пансову мудрість легко пояснити впливом Дон Кіхота, але не тільки: суттєву роль

грає «літературний родовід» персонажа. Він теж перейшов до роману Сервантеса із середньовічної традиції, але не з високої, куртуазної, а з низової традиції літератури про «дурнів», які виступають носіями своєї мудрості (тут варто згадати й казки про «дурників», які у певний момент виявляються мудрішими за королів). Епізод у замку дука побудований саме за таким сценарієм: «дурник» (Санчо Панса) стає «королем на час», що дозволяє йому продемонструвати закладений у ньому потенціал «мудреця».

На початку твору Дон Кіхот і Санчо Панса сприймаються як протилежність один одному. Дон Кіхот живе високими думками, рицарськими ідеалами й зневажає прозу життя, він справді ідеаліст (не у філософському, а в побутовому значенні цього слова). Санчо, навпаки, практик, у першу чергу він дбає про сакви з їжею і бурдюки з вином. У цих образах, писали брати Шлегелі, видатні філософи й естетики німецького романтизму, втілений вічний контраст між мрією й грубим здоровим глуздом. Пізніше цю думку оригінально розвинув Генріх Гайне: Дон Кіхот є втіленням «ідеального ентузіазму», його джура — «практичного розуму», та «позитивний розум... усе ж змушений тягтися на сумирному віслюку за ентузіазмом». Санчо Панса переслідує практичні цілі, нерідко хитрує з метою збагачення, часом

обманює й свого пана, дуже переймається обіцяною йому винагородою — островом, де він буде губернатором тощо. Але це не заважає йому по-справжньому любити Дон Кіхота й піклуватися про нього. Він здатен оцінити добре серце свого пана й продовжує супроводжувати його й по тому, як переконався, що всі дані йому обіцянки нездійсненні.

Відмінність устремлінь та інтересів героїв унаочнюються їх зовнішністю: майже безтілесну фігуру Дон Кіхота на так само ледь не позбавленому плоті коні увінчує спис, його силует ніби націлений в небо, де він витає думками. Натомість Санчо, прізвище якого означає «брюхо» — суцільна плоть: із кругленьким пузцем він їде на вгодваному вісліюку з перекинутими через сідло міхами й торбами, які тягнуть його донизу й засвідчують, що земними є усі його турботи й інтереси. Характерно, що «тілесність» украй рідко стає джерелом гумору у випадку з Дон Кіхотом й постійно — із Санчо Пансою. Та впродовж розвитку образів пан і слуга виявляють риси все більшої схожості. При цьому Санчо Панса так і залишиться «людиною землі», — у найкращому розумінні цього слова, — селянином, трудівником, що він і декларує, полишаючи замок дука, а Дон Кіхот так і буде витати у хмарах книжної премудрості.

У романі Сервантеса багато гри з читачем. Згадаймо приїзд Дон Кіхота зі джурою до замку дука, де про них уже знають і готуються до розваг. Звідки? З першої частини роману та його підробного продовження. Серед книжок у бібліотеці героя — Сервантесова «галатея», епізодичному персонажеві автор передає право озвучити розповідь про його власну участь у Лепантській битві, — таких прикладів у романі вдосталь. Реальне й книжкове опиняються в одній площині. Вигадливо виглядає й гра в авторство «Дон Кіхота»: Сервантес презентує читачеві заплутану історію про те, що «насправді» автор роману — арабський історик Сід Ахмет Бен-Енхелі, чий рукопис він придбав у торговця старожитностями в Толедо й віддав перекладати з арабської мориску (так називали маврів, які залишилися в Іспанії після Реконкісти й прийняли християнство). Для його сучасників нічого незвичного в такому оповідному прийомі не було: характерний загалом для іспанських рицарських романів «золотого віку», він присутній у багатьох згадуваних у «Дон Кіхоті» творах — «Тиранті Білому», «Есплендіані», «Пальмеріні Оливському», «Амадісі Грецькому», «Леполермо» та ін. Вони зазвичай пропонувались читачеві як переклад тексту, написаного грецькою, латиною, арабською чи якоюсь іншою мовою, автором якого був маг,

вчений, служитель церкви тощо, з описом обставин, як і де рукопис був знайдений; іспанською навіть існує термін *falsa traducción* — фіктивний переклад. Тож цей прийом можна вважати також пародійним, але важливим він є й з іншої точки зору. Сід Ахмет Бен-Енхелі з'явився в розділі IX, але не зник й автор-оповідач, який безроздільно панував у процесі оповіді до появи «підставного», що робить свій внесок у романне багатоголосся. Водночас Сервантесова гра в авторство оприявнює важливу тенденцію розвитку цього жанру, яка повною мірою реалізується у XVIII ст.: презентацію вигаданої історії під виглядом «справжньої».

Загальна ігрова атмосфера твору невіддільна від його театральності, під якою мається на увазі не стільки включення елементів вистави до нього, як, скажімо, в епізоді нападу Дон Кіхота на ляльковий театр, скільки про присутність «глядачів» та «акторів» у системі його персонажів. Зазвичай акторами виступають Дон Кіхот з джурою, глядачами — ті, хто їх оточує, часом вони міняються місцями: підігруючи Дон Кіхотові, глядачі перетворюються на акторів, а Дон Кіхот, споглядаючи розігруване в його уяві видовище — на глядача. Такого роду театральність присутня в багатьох епізодах роману Сервантеса — від першої сцени в корчмі й до фінального бою героя із Самсоном Карраскою. Та особливо повно вона

оприявнюється в розгорнутому епізоді перебування Дон Кіхота в замку, який є, фактично, розгорнутим театральним дійством, причому доволі складної структури. Роль головних дійових осіб належить двом дивакам — Дон Кіхотові з джурою, глядачів — усьому герцогському двору, причому останні нерідко теж вступають у дію, і тоді Дон Кіхот опиняється водночас дійвою особою й глядачем. Розігруються цілі сюжети — закоханої в Дон Кіхота фрейліни, появи чаклуна, постановочним є й «губернаторство» Санчо Панси. У цьому, як і в розвитку наскрізного для роману мотиву співвіднесеності безумства й здорового глузду, реалізується також згадувана вище гра з контрастними перспективами.

Нині ні в кого не виникає сумніву в тому, що «Дон Кіхот» — один із найглибших і найгеніальніших творів світової літератури. Але така оцінка Сервантесового роману склалася не відразу: протягом XVII ст. його любили, але сприймали передусім як дотепну пародію чи комічний роман (був такий жанр). Ми звикли думати, що так тривало до початку XIX ст., коли завдяки раннім німецьким романтикам — братам Шлегелям, Шеллінгу, Тіку, Жан-Поль Ріхтеру та іншим відбулося його відкриття; до певної міри, так воно й було. Романтики справді піднесли Сервантеса на найвищий щабель у літературній

«ієрархії», поставивши поруч із Шекспіром, якого вони також обожнювали. Вони захоплювались поліфонізмом (багатоголоссям) «Дон Кіхота», його грубуватим і водночас витонченим гумором, його поблажливим, та zarazом жорстоким ставленням до лицарських романів. Вони ж вивели цей твір на рівень міфу, потрактовуючи як утілення вічного розколу між реальним та ідеальним, при цьому їм, діалектикам, імпонувала наявна в романі тенденція до синтезу. Відповідав він і їхнім уявленням про ідеальний роман, який мав бути не розказаною історією, а «поемою в прозі», органічним сплавом прози й поезії.

Але вперше про геніальність «Дон Кіхота» заговорили у XVIII ст., хоча й не полемізували з його характеристикою як роману комічного. Своє захоплення і глибоку зацікавленість «Дон Кіхотом» висловили передусім видатні англійські романісти — Філдинг, Смоллет і Стерн. Вони не лише високо оцінили цей твір, але й інтегрували його в процес творення нового типу роману. Середина XVIII ст. була часом, коли в Європі, передусім Англії, йшов активний процес формування роману, який отримав назву *novel*. На відміну від *romance*, до якого належить і лицарський роман, це був твір про звичайне життя і звичайних людей, їхні справи, душевні й ментальні колізії, він був чужий фантастиці з тенденцією, щоб його приймали за

життєву правду. Сервантесів «Дон Кіхот» був активно залучений до цього процесу: його композиційні принципи, «вставні новели», які уможлиблювали більше охоплення дійсності, його поліфонічність, гра з перспективами тощо були підхоплені романістами XVIII ст. Прислужився й Сервантесів досвід оновлення існуючих романних форм шляхом пародіювання. Особливо великий вплив справив образ Дон Кіхота, з якого вийшла ціла галерея диваків в англійській, а згодом, європейській літературі. Диваки й комічний елемент стали важливою рисою англійського роману, і тут також не обійшлося без «Дон Кіхота».

Дон Кіхот перетворився на один із «вічних образів» літератури, до певної міри, ствердившись у суспільній свідомості, в якості архетипу. Отримав він і «самостійне» літературне життя, фігуруючи в тому чи іншому потрактуванні у творах письменників різних епох. А Сервантесів роман, звісно, у позбавленому нюансів і обертонів вигляді, став чимось на кшталт міфу, відомого всім. Та розкриваючи цю книжку, варто відкинути нав'язані нам уявлення: вони приходять далеко не завжди із самого тексту й не із його глибокого розуміння, а, сказати б, «іззовні»: багато стереотипів його сприйняття й потрактування «витає в повітрі». Тож варто насолоджуватися грою розуму й дотепністю Сервантеса, розважатися грубуватими витівками

персонажів, бути готовими до серйозних повчань і уроків моралі, дивуватися глибині розуміння людей і сприймати надзвичайно проникливі судження про світопорядок. На завершення маємо повторити: «Дон Кіхот» Сервантеса невичерпний, як саме життя, тож звести його зміст до одного чи навіть кількох потрактувань немислимо. Але їх варто враховувати, адже відкрите його уважними читачами й дослідниками — як колишніх часів, так і сучасних — не може не посприяти глибшому осягненню цього непересічного твору.

Н. Білик

Частина перша

Дукові Бехарському, маркізові Хібралеонському, графові Беналькасарському, віконтові Алькосерському, властителеві міст Капільї, Курієля та Бургільйоса

Уповаючи на те, що Ви, Ваша Ясновельможність, яко державець, завше прихильний і зичливий красним мистецтвам, добре приймаєте й шануєте всілякого роду книги, а надто такі, що зі шляхетності своєї не знижаються до корисливого прислужування черні, поклав я пустити в світ «Премудрого гідальга Дон Кіхота з Ламанчі» під ослоною преславного ймення

Вашої Ясновельможності; тож із поштивістю, належною такій високій гідності, благаю Вас прийняти його під ласкаву свою опіку — нехай і позбавлений коштовних оздоб витворності і вченості, якими красуються звичайно твори, скомпоновані в домах людей освічених, стане він під тим захистком сміло перед суд тих мудрагелів, що, виходячи за межі власного недомислу, повсякчас ладні трактувати чуже писання з надмірною суворістю й недостатньою справедливістю; сподіваюся, що, споглянувши очима премудрості своєї на мої добрі наміри, Ваша Ясновельможність не погордує цим щирим і покірним приносом.

Мігель де Сервантес Сааведра

Переднє слово

Хотів би я, дозвільний читальнику (тут ти мені й без божіння можеш дати віру), хотів би, кажу, щоб ця книга, дитина мого умислу, була гарна, весела й дотепна понад усяку уяву, — отже, не здолав-таки переступити закону природи, що, який, мовляв, батько, такий і син. І справді, що іншого міг спородити мій недійшлий та недолугий розум, як не повість про худого, хирного і химерного сина, повного розмаїтих думок та гадок, що зроду ніякій душі живій і в сні таких не приверзеться? Ще ж як на те і народилося воно в

темниці, в тому осідку всілякої недогоди, в тому притулку прикрого гомону й гамору...

Тиша і спокій, мирні краєвиди, привітні поля й гаї, погідні небеса, дзюркотливі ручаї, сумир душевний — ось чого треба, щоб і ялова муза родючою сталася: появить вона тоді на світ таке, що всім буде навдивовижу, усім до сподоби.

Буває, що вродиться батькові дитина бридка та негарна, але любов наводить йому на очі полуду, і він не вбачає в ній ніякої ганджі, а саме тільки любе та хороше, ще й друзям своїм хвалиться, яке то воно в нього вродливе та розумне. А я Дон Кіхотіві не рідний батько, а, сказати б, вітчим, то й не ходитиму звичним тором і не благатиму тебе, ласкавий читальнику, мало не плачучи, як то дехто робить, щоб ти пробачив моїй дитині її вади або їх і зовсім недобачив. Ти ж їй не сват і не брат, сам здоров маєш голову на плечах, а вольную волю в душі, ти сидиш у власнім домі і порядкуєш ним, як король своїм скарбом; недарма ж то мовиться: «Як я в своїй господі, то й король у мене насподі». Все це звільняє тебе й висвобождає од будь-якої повинності, од тієї силуваної пошани: можеш безбоязно говорити про сю повість усе, що справді думаєш, за добре слово ніхто тебе не надгородить, за лихее ніхто не осудить.

І ще одне: хотів би я подати тобі сюю повість голою наголо, не оздобивши її ані прологом, ані

безконечною плетеницею сонетів, епіграм та панегіриків, що їх заведено вміщати на припочатку кожної книги. Щиро скажу тобі, що хоч твір мій немалого стоїв мені труду, та найтрудніше, либонь, було скомпонувати передмову, що ти оце читаєш. Не раз та й не два прихвачувався я до неї... і все випускав перо з рук, бо не знав, що маю писати. Сидів я раз якось отак, вагаючись, ліктем на стіл ізліг, голову підпер, за вухом перо, передо мною паперу аркуш: ну, що його, думаю, сказати? Аж тут раптом увіходить приятель мій один, чоловік дотепний і в усякому ділі тямущий, і, бачивши мене в такій задумі, питає, з якої б то вона причини. Не став же я перед ним таїтися — так і так, кажу, міркую над передмовою до історії Дон Кіхота і до того доміркувався, що вже ані передмови писати мені не хочеться, ані подвигів того шляхетного рицаря світові об'являти.

— Як ви, — кажу, — хочете, щоб я тим не журився, що скаже про мене старий законодавець, званий громадою, коли я, проспавши стільки років у мовчанці забуття і вбившись у такі поважні літа, вийду тепер перед люди з історією, сухою, мов той курай степовий, бідною на вигадки, безрадною на стиль, скупюю на думки, позбавленою прикмет ерудиції та вченості, без виносок на берегах і приписок у кінці тому, як то буває у деяких оповідних, суто світських книжках, що так і кишать

цитатами з Аристотеля, Платона і цілої тічки інших філософів навдивовижу читачам, що вважають таких авторів за людей прочитаних, одукованих і проречистих на слово... Та вони не то що, а й саме Святе Письмо цитують, — сказав би святий Тома чи ще якийсь отець Церкви; та як же то хитро і зручно робиться: на одній сторінці малюються любовні пригоди якогось розпусника, а на другій наводиться християнська проповідь, що її любо-мило читати або й слухати. Всього цього бракує моїй книзі: немає в ній ані затекстових цитаток, ані прикінцевих нотаток. Я навіть не знаю, яких авторів я в своїй повісті наслідую, то й не можу приточити їх імен в осібному альфаветному списку, як то роблять інші, наводячи їх усіх од Аристотеля до Юлія Цезаря і включаючи сюди навіть Зоїла та Зевксіда, хоч той був злоріка, а сей маляр, та й годі. Не буде в моїй книзі і вступних сонетів, принаймні таких, що складали дуки, маркізи, графи, єпископи, родовиті дами чи славетні поети. Правда, якби я попросив кількох моїх знайомих ремесників, вони могли б постачити мені досить стихотворів, і то не гірших за тих, що в нашій Гишпанії найбільшою тішаються славою. Кінець кінцем, приятелю і пане мій любий, — провадив я далі, — ось як я вирішив сю справу: нехай преславний Дон Кіхот спочиває з миром у своїх ламанчських архівах, поки небо не

пошле нам людини, що могла б його обмислити всім тим, чого йому бракує, бо я неспроможен тому зарадити по малоздатності своїй і малоосвіченості; до того ж я зроду вдався собі ледачим, то й ліньки мені вишукувати авторів, які можуть те сказати, що і я без них знаю. Ото ж і є причина того фрасунку і клопоту, в яких застав мене вашець — причина, як бачите, цілком поважна.

Вислухавши таку річ, приятель мій ляснув себе по лобі, гучно зареготався і промовив:

— На Бога, пане брате! Аж нині зрозумів я одну свою стару-престару помилку... Відколи я знайомий із вами, я все мав вас за чоловіка розумного і у всіх своїх учинках розважного. А тепер я бачу, що вам до того розуму та розважності — як землі до неба. Де то видано, щоб такі дрібниці, такі марниці та могли заклопотати такий, як у вас, дозрілий ум, що йому й більші труднощі за іграшку поконати й подолати? Повірте, не ваша нездатність тому причиною, а лінивство надмірне та оспалість думки. Хочете пересвідчитись у правдивості моїх слів, то слухайте сюди: усі ті ваші труднощі я розмаю, як оком змигнути, миттю зараджу всім нестачам, що, як ви кажете, бентежать вас і знесмілюють до оголошення друком історії вашого преславного Дон Кіхота, світила і зеркала всього мандрованого рицарства.

— Скажіть же мені, — обізвався я, почувши

такії речі, — яким чином ви гадаєте заповнити порожняву, що мене лякає, і внести ясність у хаос моєї розгубленості?

— А ось яким, — одвітував він. — Перше, на чому ви спіткнулися, — це брак для початку книги сонетів, епіграм та похвальних віршів, писаних, як заведено, персонами значними й титулованими. Але ж ви можете ті вірші самі любесенько написати, а потім їх кому завгодно приписати: хоч попу Івану Індійському, а хоч самому цісареві трапезонтському, бо то, славлять, були знакомиті пііти, а якби й ні, то не біда. Як знайдеться, бува, який книгогриз чи бакалавр, що підкусить вас іспотайна та буркне комусь, що неправда ваша, на те не зважайте: хоч і завдадуть вам брехню, та руки, що те написала, все одно не втнуть. А щодо тих цитат на берегах, щодо словечок і сентенцій різних авторів, що ними треба вашу повість засмачити, то досить буде із пам'яті пригадати який-небудь латинський вислів або такий узяти, що напхвваті лежить. Пишучи, приміром, про волю і рабство, тут же вверніть:

Non bene pro toto libertas venditur auro ¹.

і зразу ж приписочку збоку — Гораций чи ще там хто. Говорячи про всевладдя смерті, не

¹ Волі не слід продавати за все золото світу (лат.).

забудьте приточити:

*Palida pors aequo pulsat pede pauperum
tabernas,*

Regumque turres 2.

Як заведете річ про дружбу, про любов до ворогів своїх, що заповідав нам Господь, то сягніть до Святого Письма і зацитуйте недорогим коштом самого Спасителя: *Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros* 3. Чи про лихі помисли згадаєте — і тут вам Євангелія у пригоді стане: *De corde exeunt cogitationes malae* 4. Чи про несталих друзів — позичте Катонowego двовірша:

*Donec eris felix, multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris* 5.

2 Смерть бліда і в злидарські халупи, і в царські палати стукає рівно (лат.). (Горацій, кн. I, ода 4.)

3 Я ж вам глаголю: любіть ворогів ваших (лат.). (Євангелія від Матвія, розділ V, в. 44.)

4 З серця беруться ледачі думки (лат.). (Те саме, розд. XV, в. 19.)

5 Поки щасливо живеш, численних матимеш друзів. Прийде година лиха — зразу лишишся один. (Цей латинський двовірш належить не Катоніві, а Овідію — збірка «Жалі», книга перша, елегія VI).

Отакою та подібною латинщиною ви залучите собі слави щонайменше граматика, а в наші часи це вже неабияка честь і користь. А щодо приміток у кінці книги, се так само робиться дуже просто. Якщо в вашій повісті фігурує якийсь велетень, назовіть його голіафом — хоч воно й дешевенько ніби, дак зате вже готова широкомовна примітка: «голіаф альбо голіят — одноборець філістийський, котрого пастух Давид убив каменем із праці в Терebinтовій долині, як про те повідається в Книзі Царів, глава отака й така. Далі, якщо хочете виставити себе за вченого гуманіста й космографа, згадайте в вашій історії ніби ненароком річку Тахо, — буде вам іще одна знаменита примітка: «Ріка Тахо, названа так по імені одного гишпанського короля, бере свій початок у такому й такому місці і вливається в Море-Окіян, обполоскавши мури славутнього міста Лісабони; гадають, що вона має в собі золотодайний пісок» і все таке. Як заведеться мова про розбійників, нате вам історію Кака — я можу її з голови проказати; як про жінок легких звичаїв — тут вам стане у пригоді єпископ Мондоньєдський з усіма своїми Ламіями, Лаїдами та Флорами; приміточки будуть вельми авторитетні. Як про безсердечниць — нате вам Овідієву Медею, як про чаклунок та чарівниць —

маєте Гомерову Каліпсо і Вергілієву Цірцею. Як про завзятих войовників — Юлій Цезар у своїх «Записках» подасть вам до послуг себе самого, а Плутарх настачить вам цілу тисячу Олександрів. Як поведете річ про любов, то, розуміючи таку-сяку дрібочку по-тосканськи, вдайтеся до Леона Юдея — він вам того добра повну мірку з наспою уділить. А не хочете чужинами блудити, то маєте вдома власного Фонсеку з його «Любов'ю до Бога» — там і на вас, і на всякого мудреця тієї справи стане. Одно слово, вам досить буде назвати ті ймення і згадати ті твори, що я отес казав, а цитатки та нотатки на мене полишіть: от їй же богу, що я всі береги ними засію, ще й у кінці книги приписок аркушів на чотири пущу. А тепер іще про списки авторів, що, кажете, в усіх книгах є, тільки в вашій немає. Сьому лихові дуже легко зарадити: знайдіть лишень книгу, що наводить їх усіх од А до Я, та й перенесіть ту абетку цілком до своєї. Хоч і вийде, може, та омана наяв (бо навряд чи ви чим-небудь од тих авторів покористаетесь), то нічого: знайдуться, безперечно, і такі невігласи, які повірять, що ви й справді визискали всі ті джерела для вашої простої та безхитрої повісті. Як-не-як, той довжелезний список хоч на те згодиться, аби книзі вашій нараз поваги додати. Та чи й стане хтось там перевіряти, чи ви користались із них, чи ні, — воно ж нікому і не потрібне. Ще й надто: якщо я не помиляюсь, ця

книга може любісінько обійтися без того, чого їй, на вашу думку, бракує, бо вона сама є суцільним запереченням рицарських романів, що про них і Аристотель ніколи не згадував, і святий Василій нічого не казав, і Цицерон ніякого уявлення не мав. Такі небилиці не потребують ані достотності правди, ані астрологічних обсервацій: байдуже їм і до геометричних вимірів, і до штуки диспутування, що її вчить риторика; не йдеться тут і про те, щоб казань комусь казати, людське з божественним мішаючи, — така-бо мішанина жодному розуму християнському не пристала. Тут головне — наслідування самої речі: що краще ви її вдасте, то досконаліший буде ваш твір. А що єдина мета вашого писання — підірвати вагу і вплив, що мають іще рицарські книги серед вищого суспільства і поспільства, то негоже вам жебрати у філософів сентенцій, у Біблії порад, у поетів вигадок, у риторів орацій, у святих чудес; дбайте радше про те, щоб слова у вас були промовисті, пристойні і к строці поставлені, а речення й періоди — повнозвучні й доладні, щоб думки ваші проступали в них якомога ясніше й зрозуміліше, не заплутуючись і не затемнюючись. Подбайте також і про те, щоб, читаючи вашу повість, сумний засміявся, веселий ще дужче розвеселився, простак не нудився, освічений подивляв її вигадливість, статечний не огуdiv її, знавець не міг не похвалити.

Коротше кажучи, на те тільки бийте, щоб дотла зруйнувати баламутну споруду рицарських романів: хоч багато хто їх і тепер уже цурається, та все більше таких, що їх славлять і хвалять. Як вам той намір удасться, то вже немала буде річ.

У глибокім мовчанню слухав я слів мого приятеля, і так вони мені в тямки далися, що я без жодної супереки визнав їх за слушні і саме з них вирішив укласти отсю передмову — тепер ти сам, ласкавий мій читальнику, можеш судити, який він у мене розумний, і як мені пощастило в хвилину скрути на доброго дорадця, що завдяки йому ти маєш тепер собі на втіху правдиву й безокрасну повість про славетного Дон Кіхота з Ламанчі, котрий серед усіх мешканців Монтельського повіту тішився славою найцнотливішого закоханця і найзавзятішого рицаря, яких уже віддавна не бачено в тих околицях. Даючи тобі спізнати такого шляхетного й гідного рицаря, не хочу я прибільшувати своїх заслуг, сподіваюсь натомість на твою вдячність за те, що познайомлю тебе з його знакомитим зброєносцем Санчом Пансою, бо в ньому, здається мені, я згромадив до купи всі чесноти, що оздоблюють джуру, тоді як у тих пустодзвонних рицарських романах вони трапляються лиш поодинці.

По сій же мові будьмо з Божої ласки здорові.

На книгу про Дон Кіхота з Ламанчі

Урганда баламутка

*Якщо ти потрапиш, кни- (го),
До розумного у ру- (ки),
Вже тобі не скаже ду- (рень),
Що говориш ти дурни- (ці).
А якщо тебе на ли- (хо)
Візьме який-небудь йо- (лоп),
То почуєш ти від ньо- (го)
Різні несусвітні ре- (чі),
Хоч йому завжди здає- (ться),
Що у нього теж є ро- (зум).*

*Як показує нам до- (свід),
Хто під добрим деревом ста- (не),
Добра тінь того вкрива- (є);
Ми ж у Бехарі знахо- (дим)
Древо царственого ро- (ду);*

^б Прощай, будь здоров (лат .).

Принців родить теє дре- (во),
І процвів між ними ге- (рцог),
Новий Олександр Вели- (кий);
Станьмо в тінь його: сміли- (вим)
Доля, певно, усміхне- (ться).

Ти повідаєш приго- (ди)
Дворянина із Лама- (нчі),
Що, романів начита- (вишись),
Загубив свій добрий ро- (зум).
Дами, рицарі, двобо- (ї)
Полонили його се- (рце);
Закохався він шале- (но),
Мов Роланд Несамови- (тий),
І відважно, мужньо би- (вся)
За прекрасну Дульсіне- (ю).
Ієрогліфів примхли- (вих)
Не друкуй занадто гу- (сто):
Хто кохається в фігу- (рах),
Марно тратить той чорни- (ло).
А як просто річ вести- (меш),
Не візьме ніхто на глу- (зи):
«Бач, знайшовсь Альвар де Лу- (на),
Ганнібал лукавемо- (вний),
Чи Франціск, що у поло- (ні)
Нарікає на форту- (ну)!»

А як небо не суди- (ло),

Щоб була ти хитрому- (дра),
Як Латино, вчений му- (рин),
Не вдавайся до лати- (ни),
Не наводь цитат анти- (чних)
І не дуже філосо- (фствуй),
Бо побачиш — скривить ро- (та)
Той, хто діло розбира- (є),
І тобі на вухо ска- (же):
«Що ти голову моро- (чиш)?»

Не залазь у душу лю- (дям)
І не дмухай їм у ка- (шу),
Не втручайся в чужі спра- (ви),
Бо цього ніхто не лю- (бить);
Як із інших ти кепку- (єш),
То дістанеш сам по ша- (пці);
Ні, вже краще добру сла- (ву)
Просто й чесно зароби- (ти),
Хто ж пускає в друк дурни- (ці),
Той довіку податъ пла- (тить).

Треба бути ідіо- (том),
Щоб сусіди вікна би- (ти),
Коли сам живеш в буди- (нку)
Під покрівлею скляно- (ю).
Як розумний пише тво- (ри), —
Все обдумає, обми- (слить),
Щоб ніде з шляху не схи- (бить);

*Хто ж папір даремно тра- (тить)
На розвагу кухова- (ркам),
Пре у книгу пісне й ки- (сле).*

Амадіс Гальський Дон Кіхотіві з Ламанчі Сонет

*О ти, чії пригоди невеселі
Нагадують мою біду немало,
Коли ридав з одчаю я бувало,
Страждаючи один на Бідній Скелі;*

*Ти, що гасив жагу в гіркім джерелі,
Кого розпука слізьми напувала,
Кого земля з землі ж і годувала,
Не з мідної чи срібної тарелі, —*

*Будь певен в тому, що на віки вічні,
Допоки в небі у красі величній
Погонить коні Феб золотокудрий,*

*Твій подвиг буде в людях найславніший,
Твій рідний край між інших найсильніший,
А твій творець — над всіх у світі мудрий!*

Дон Бельяніс Грецький Дон Кіхотіві з Ламанчі **Сонет**

*Я бив, рубав, крушив, віщав і діяв,
І подвиги звершив я незрівнянні;
Відважний і палкий на полі брані,
Сто кривд я відомстив, сто сот розвіяв.*

*Зажив я слави, про яку я мріяв,
І віддано служив своїй коханій;
Пігмей мені ввижався в великані,
І завжди честь у битвах я лелівав.*

*Над долею я знав могутні чари,
Хапав за чуба випадки ледачі,
Тьму перешкод зумів перебороти.*

*Та хоч піднеслись високо над хмари
Оті мої прославлені удачі, —
Тобі я заздрю, славний Дон Кіхоте!*

Сеньйора Оріана Дульсінеї Тобоській **Сонет**

Хотіла б я, прекрасна Дульсінеє,

*Щоб висився в Тобосі замок мій;
Змінявши Лондон на приют сільський,
Спочила б я і тілом і душею.*

*Якби могла я мрією твоєю
Доповнити веселку власних мрій
І глянути, як рицар вірний твій
Летить у бій, подібний до Арея!*

*Якби я цноту вберегти могла
Від Амадіса, як уберегла
Ти від свого гідальга Дон Кіхота!*

*Всі заздрили б незаздрісній мені,
А я жила б щасливо день при дні,
Не відаючи, що таке гризота.*

**Гандалін, джура Амадіса Гальського, Санчу
Пансі, Джурі Дон Кіхота
Сонет**

*Чолом тобі, прославлений герою!
З тобою доля повелась ласкаво:
Ти джурою служив і діяв браво,
Не втративши, проте, свого спокою.*

*Лишивши серп, носив ти пану зброю
І правду мовив щиро, нелукаво;
Урозумлять ти маєш повне право
Шаленців, що змагаються з судьбою.*

*Хороший, Санчо, твій осел сумирний;
Сакви твої, потрібні при обіді,
Усім являють розум твій статечний.*

*Хвала ж тобі, о зброєноскою вірний!
Недарма, ні, гишпанський наш Овідій
Підніс тобі цибульки, яко гречний.*

Плутько, веселий поет, Санчу Пансі й Росинанту Санчу Пансі

*Я — пузатий Санчо Па- (нса),
Зброєносець Дон Кіхо- (та);
Щоб пожить собі в охо- (ту),
Я подався в мандри з па- (ном).
Вмію п'ятами кива- (ти)
Від усякої хале- (ни),
Як мовчазний Вільядьє- (т),
Всім відомий з «Селесті- (ни)»;
Пречудова тая кни- (га),
Тільки надто вже відве- (рта).*

Росинанту

*Я, що звуся Росина- (нтом),
Правнук вірного Баб'є- (ки),
А що зроду був худе- (нький),
Дон Кіхотові прида- (вся).
Хоч обидва ми коща- (ві),
Я, як треба, бігать мо- (жу),
За вівсом хоч би й гало- (пом).
Я меткий, мов Ласарі- (льйо),
Що вино в сліпого ви- (крав),
Підманивши на соло- (му).*

Несамовитий Роланд Дон Кіхотові з Ламанчі Сонет

*Великий ти, хоча й не володар,
Із перів пер, вояк над вояками,
Звитяжець, не звитяжений віками, —
Страшний усім могутній твій удар.*

*Я знавіснів од Анжеліки чар
І у світи подався із нестями;
Блукаючи за дальніми морями,
Приносив жертви славі на олтар.*

*Тобі не рівен я, безсмертя лавра
Лиш Дон Кіхоту присудили люди,
Хоч ми обидва в шалі запальні.*

*Мені ж ти рівен, бо і скіфа, й мавра
Зумів скорить, і ми відомі всюди
Коханням нещасливим нарівні.*

**Рицар Феба Дон Кіхотові з Ламанчі
Сонет**

*Рівнятися мені із вами годі,
Гишпанський Фебе, пане іменитий,
Хоч був мій меч у світі знаменитий,
Блищав колись на заході й на сході.*

*Не рад я був найвищій нагороді,
Я знехтував корону й самоцвіти,
Лиш Кларідьяні прагнути служити,
Що сяjala мені в божистій вроді.*

*Кохав її, бо сила чар жила в ній;
Коли ж, було, я розлучався з нею,
Боялася мене вся піднебесна.*

*А ви, Кіхоте, рицарю преславний,
Безсмертні стали через Дульсінею,
А через вас вона — вродлива й чесна.*

Солісдан Дон Кіхотові з Ламанчі Сонет

*Всі знають, Дон Кіхоте, що дурниці
У голову віддавна вам запали,
Проте не скаже ні один зухвалий,
Щоб ви колись робили вчинки ниці.*

*Потугою рицарської правиці
Неправду ви не раз в бою долали,
За що вам добре чосу завдавали
Невігласи, ледаща і п'яниці.*

*Коли ж та Дульсінея-верхоумка,
Уперта в неприступності суворій,*

*Не зглянеться на ваше люте горе, —
Хай вас утішить у нещасті думка,*

*Що Санчо Панса — це не той посланець,
Вона — колода, ви їй — не коханець.*

Діалог між Баб'єткою і Росинантом **Сонет**

Б. Мій друже Росинанте, чом ти схуд?

Р. Важка робота, а кормів бракує.

Б. Хіба ж тебе хазяїн не годує?

Р. Сам бачиш, як цінує він мій труд.

*Б. Не будь ослом, котрий, як прийде скрут,
На свого пана завжди пащекує.*

Р. Він сам осел. Чи ба, як каверзує:

Надумав закохатись, шалапут.

Б. А що тобі?

Р. Кохати не до речі.

Б. Та ти філософ!

Р. Певно, з голоднечі.

Б. То пожалійся на слугу.

Р. Ох-ох!

Кому тут, справді, можна пожалітись?

Що пан, те і слуга; як придивитись —

Кобиллячі в них голови в обох.

Розділ I, де оповідається, хто такий був преславний гідальго Дон Кіхот з Ламанчі та як він жив

В однім селі у Ламанчі — а в якому саме, не скажу — жив собі не з-так давно гідальго, з тих, що то мають лише списа на ратищі, старосвітського щита, худу шкапину та хорта-бігуна. Душенина на щодень (частіше яловичина, ніж баранина), на вечерю здебільшого салатка м'ясна, суботами «бите-різане» (тобто яєшня з салом), п'ятницями сочевиця, неділями ще якась голуб'ятко на додачу, — все це поглинало три чверті його прибутків. Решта йшла на камізелю з дорогої сати, оксамитні штани й пантофлі про свято; про будень малась одежа з сукна домашнього роблива — і то незгірша. Була у нього в домі ключниця років за сорок і небога, що й двадцяти ще не мала, та ще хлопець-челядинець про польову й надвірню роботу — чи коня сідлати, чи ножицями садівницькими орудувати. Літ нашому гідальгові до п'ятдесятка добиралося, статури був міцної, із себе худий, з лиця сухорлявий, зорі не засипляв і дуже кохався в полюванні. На прізвище йому було,

кажуть, Кіготь чи Віхоть (про се, бачите, одні автори пишуть так, а другі інак), хоча в нас є певні підстави гадати, що насправді він звався Кикоть. Проте для нашої повісті воно байдуже — аби ми тільки, оповідаючи, од правди ані руш не одбігали.

Так от, щоб ви знали, гідальго той гулящого часу — тобто замалим не цілий рік — водно читав рицарські романи з таким запалом і захватом, що майже зовсім занедбав не лише своє полювання, а й усяке господарювання. І так він до того діла прилюбився та присмоктався, що не один морг орної землі продав, аби книжок рицарських до читання собі накупити: де, було, яку зуздрить, так ізразу й тягне додому. Та найбільше, либонь, припали йому ті до смаку, що їх скомпонував славнозвісний Фелісіян де Сільва: його проза здавалась нашому гідальгові блискучою, його напушисті речення — правдивими перлами, особливо ж освідчення любовні та виклики на герць, де писалось, приміром, таке: «Ваша безпричинна жорстокість причинилась до того, що я став мов причинний і не без причини мушу нарікати на вашу злочинну ліпоту». Або ще: «Високі небеса, що посполу з зірками божественно утверджують вашу божественність, заслужено надають вам заслуг, яких заслуговує ваша небесна душа».

Бідний кавальєро, читаючи такії речі, аж у

голову заходив, ночі не спав, щоб тільки додуматися та доглупатися, в чому їх сила, а воно хоч би сам Аристотель із домовини встав, то навряд би чого дорозумівся. Неясно було йому також, як Дон Бельяніс міг завдавати й сам діставати таку силу ран — хоч би які знаючі лікарі їх гоїли, все обличчя його і все тіло мало бути покарбоване близнами та шрамами. Проте він вельми похваляв автора за обіцянку продовжити свою і без того довгу історію; не раз йому й самому набігала думка взятися за перо і написати те заповідане продовження — і він був би його написав, а може, й видав, якби тому не стали на заваді інші, важливіші помисли, що безнастанно тривожили його ум.

Частенько йому траплялось диспутовати з тамтешнім парохом — а був то чоловік учений, укінчений богослов із Сігуенси — про те, котрий рицар кращий: Пальмерін Англійський чи Амадіс Гальський. Проте майстер Ніколас, цирульник у тому ж таки селі, вважав, що обом тим воякам далеко до Рицаря Феба; якщо хто може йому дорівняти, то хіба лише Дон Галаор, брат Амадіса Гальського, бо то кругом рицар: не такий манірник і тонкослізка, як брат, а в юнацтві ніколи задніх не пас.

І так наш гідальго у те читання вкинувся, що знай читав, як день, так ніч, од рання до смеркання, а од смеркання знов до рання, і з того недосипу та з

того перечиту мозок його до решти висох — ізсунувся бідаха з глузду. Його уява переповнилась різними химерами, вчитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками і всякими такими штуками. Всі ті несосвітенні вигадки так убились йому в тямку, що він мав їх за щирісіньку правду. Казав було, що Сід Руй Діас завзятий був рицар, але не вийшов проти рицаря Полум'яного Меча, бо той одним махом двох страшних і потворних велетнів міг навпіл розчахнути. Великого стб'яв у нього і Бернардо дель Карпію, що вбив у Ронсевалі замороженого Роланда робом Геркулеса, котрий задушив у своїх обіймах Антея, сина Землі. Похваляв наш гідальго і велетня Морганта, що з усього пихатого й нечемного великанського кодла єдиний був люб'язний і гречний. Та над усіх предкладав він Рінальда Монтальбанського; любо йому було бачити, як той левень, виїхавши зі свого замку, грабував на шляху кого попададя, або, перелинувши через море, викрадав Магометового боввана, що був, як славить історія, геть увесь щирозлотий. А за те, щоб надавати носаків зрадникові ганелону, наш кавальєро віддав би радо свою ключницю — та вже й небогу заодно.

Збожеволів він отак до послідку, і вроїлася йому в голову дивочна думка, яка жодному

шаленцеві доти на ум не спливала: що йому випадає, мовляв, і подобає, собі на славу, а рідному краєві на пожиток, статися мандрованим рицарем, блукати світами кінно й оружно, шукати пригод і робити все те, що робили, як він читав, мандровані рицарі, — тобто поборювати всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки, щоб, перебувши їх і подолавши, окрити ймення своє несмертельною славою. Неборака бачив уже в думці, як за правицю його потужну вінчають його, щонайменше, на трапезонтського цісаря; розкошуючи без міри цими принадними мріями, заходився він мерщій заміри свої до діла доводити.

Поперед усього вичистив прапрудіду зброю, що вже бозна відколи занедбана в кутку валялася і добре іржею та цвілізною взялася. Вичистив, вилагодив, як міг, аж бачить — щерб у ній великий: заборола бракує, є самий-но шишак. Однак же хитро зумів тому лихові зарадити: вирізав з картону такий ніби начілок, примостив до шишака — от тобі й шолом зуповний. Щоправда, як добув меча, щоб перевірити, чи кріпкий той шолом, чи витримає в разі чого удар, та рубонув раз і вдруге, то одним махом знівечив усе, над чим цілий тиждень морочився. А що легкість, із якою шолом на шмаття обернувся, була йому не до смаку, він вирішив забезпечити себе перед таким випадком і переробив його, вправивши всередину кілька

залізних обручків. Він лишився задоволений тією міцнотою, хоч і не хотів її більше на пробу ставити, і вважав, що має тепер знакомитого шолома.

Тоді огледів свою шкапу і, хоч вона в нього була куксовата й мала більше всякої ганджі, ніж горезвісна гонеллина коняка, що, кажуть, *tantum pellis et ossa fuit* ⁷, визнав, що ні Олександрів Буцефал, ані Сідів Баб'єка його коневі не рівня. Чотири дні над тим думав, як його назвати — бо де ж видано, щоб кінь такого зацного рицаря, та ще такий сам собою добрий, не мав якогось голосного імені? Отож і старався прибрати йому таке ймення, що ясно показувало б, чим був той кінь, поки не служив мандрованому рицареві, і чим тепер став — гадав, бачите, що як у пана стан змінився, то й кінь відповідно мав змінити ім'я на якесь нове, славне та гучне, гідне нового звання і нового покликання його пана. Крутив мізком туди й сюди, перебирав сотні ймень, вигадував і відкладував, подовжував і скорочував, перевертав на всі боки — і назвав, нарешті, Росинантом, себто Перешкапою. Се ім'я здалось йому благородним і милозвучним, а до того ще й промовистим: бувши передніше шкапою, перетворився б то його кінь у найпершого румака на світі.

⁷ Була сама шкура та кості (лат .).

Назвавши так собі до любові вірного свого коня, став наш гідальго думати-гадати, яке б уже самому собі ймення прибрати, і те думання взяло йому вже не чотири дні, а цілих вісім. Кінець кінцем він нарік себе Дон Кіхотом; звідси ж то й висновують автори цієї правдивої історії, що в дійсності його прізвище було Кикоть, а не Віхоть, як твердили деякі інші. Проте, згадавши, що одважний Амадіс не задовольнявся своїм голим іменням, а долучив до нього назву рідного королівства, щоб його прославити, і йменувався Амадісом Гальським, наш завзятий рицар поклав теж додати до свого імені назву отчизни своєї і величатися Дон Кіхотом з Ламанчі: так усякому буде розумно, звідки він родом і ходом, так, гадалося йому, уславить він непомалу свою батьківщину. Підрихтувавши отак зброю, спорудивши як слід шолома, прибравши ймення коневі своєму і, нарешті, собі самому, вважав наш рицар, що тепер лише за одним діло стало — знайти собі даму до закохання, бо мандрований рицар без любові — то все одно, що дерево без листу й овочу або тіло без душі.

— Коли за гріхи мої, — мовив собі на думці, — або на моє щастя випаде мені спіткатися з якимсь велетнем, що зазвичай трапляється мандрованим рицарям, і я повергну його в двобої, чи розпанахаю навпіл, чи ще яким чином поборю

його й поконаю, то хіба не гоже буде мати якусь даму, щоб послати його до неї на поклін? Нехай увійде, впаде навколішки перед любою моєю сеньйорою і скаже смирно та покірно: «Я — велетень Каракульямбро, володар острова Маліндранії, мене перемиг на герці ще не оцінений по заслугі рицар Дон Кіхот з Ламанчі і велів мені стати перед очі вашності, аби ваша вельможність розпоряджала мною по своїй вольній волі».

О, як же радів наш добрий кавальєро, виголосивши в думці таку орацію, а надто знайшовши, нарешті, ту, кого мав назвати своєю дамою! То була, як гадають, проста собі дівчина з сусіднього села, хороша на вроду, що він у неї був деякий час закоханий, хоч вона, здається, про те не знала й не дбала. Звали її Альдонса Лоренсо. Вона ж то й видалась йому гідною носити титул володарки його думок. Вишукуючи таке ім'я, щоб і на її власне було схоже, і личило принцесі чи якійсь панії високого коліна, він назвав її Дульсінеєю Тобоською (бо родом була з Тобоса). Це ім'я здавалось йому доброзвучним, витворним і значливим, до пари тим, що він приклав уже собі й коневі своєму.

Розділ II, **де оповідається про перший виїзд**

завзятого Дон Кіхота зі своїх володінь

Скоро отак ізлагодився, не хотів наш гідальго марно часу гаяти і здійснення своїх намірів на безрік одкладати, бо від того світові неабияка могла вчинитися шкода; скільки ще в ньому зла треба знищити, скільки беззаконня скасувати, скільки сваволі впинити, скільки помилок виправити, скільки повинностей виконати! Отож, ні слова нікому про задум свій не сказавши, устав він раз якось перед світом (а діло було в місяці липні, як саме гарячі дні стояли) і так, щоб ніхто не бачив, узяв на себе повний обладунок, сів на Росинанта, приладив на голові свого латаного шолома, настромив на руку щит, схопив списа і виїхав задвірками в чисте поле, радий та веселий, що як то щасливо складаються з самого початку його справи. Та ледве опинився в полі, як шибнула йому в голову страшна думка — така страшна, що він ладен був уже й назад повернутися. Пригадав собі, що його ж іще не висвячено на рицаря, тож за рицарськими законами він не має жодного права ставати до бою з будь-яким рицарем; а якби вже й висвячено, то, як рицар-біляк, він може носити лише білу зброю, без девізу на щиті, поки своєю хоробрістю його не заслужить. Ці міркування похитнули були його намір, та шаленство взяло гору над тими сумнівами, і він вирішив, що

висвятиться від першого, хто в мандрах йому зустрінеться, бо й інших багато так чинило — це він вичитав у книжках, які довели його до такого стану. Що ж до білої зброї, то він поклав так свої лати на дозвіллі вичистити, щоб вони за самого горностая біліше ясніли. Заспокоївшись, він рушив далі, даючи на волю коневі куди-хоча правити: у тому ж, гадав він, і була вся сила пригодництва.

Іде ото наш новоявлений рицар та й промовляє сам до себе такими словами:

— Немає найменшого сумніву, що в прийдешні часи, коли об'явиться світові правдива історія моїх голосних подвигів, мудрець, котрий їх спише, розпочне оповідь про сю мою першу ранішню виправу саме так: «Заледве рожеволиций Аполлон почав розпускати по широкому й просторому виду земному золотаві звої свого пишного волосся, заледве дрібні різнопері пташки, ніби в арфи дзвонячи, ніжнотонною і медоплинною гармонією привітали рум'яну Аврору, що саме покинула м'яке ложе ревнивого свого мужа і з'явилася смертним очам поміж брам і кружганків ламанчського обрію, як преславний рицар Дон Кіхот з Ламанчі, занехаявши розкішні пуховиці, спав на свого знакомитого коня Росинанта і рушив у дорогу вікодавньою і людославною рівниною Монтельською».

Справді, саме цією рівниною він і їхав тепер.

— Блаженний той вік, — провадив він далі, — блаженна доба, коли будуть ознаймовані предивні мої діяння, гідні того, аби з бронзи їх вилити, з мармуру витесати, у фарбах удати на вічну згадку! О ти, премудрий чародію, хто б ти не був, — як випаде тобі доля стати літописцем сієї незвичайної історії, милим Богом прошу тебе: не забудь доброго мого Росинанта, вірного товариша в усіх мандрах моїх і пригодах.

А потім промовив — так, ніби й справді був закоханий:

— О принцесо Дульсінеє, володарко полоненого мого серця! Великого завдала еси мені жалю, відіславши мене від себе й наказавши строго і гостро являтися перед очима вроди твоєї. Благаю, пані ласкава, не забувай відданого тобі серця, що з любові до тебе неказанної дознає' муки!

І далі ще молон багато всяких нісенітниць, подібних до тих, що в романах своїх повичитував, підладжуючись якомога під той самий штиль, та й їхав собі помалу вперед, а сонце тим часом, підбившись височенько, пражило немилосердно — щоб у нашого гідальга лишився ще який мозок, воно б його до краю розтопило.

Майже цілий той день їхав він гарма-дарма — не траплялось йому по дорозі нічого, вартого згадки, що його аж розпач брав, бо не терпілось йому здибати кого-небудь і спробувати одразу міць

своєї правиці. Деякі автори твердять, ніби перша пригода сталась йому на Ляпиському перевалі, інші знов кажуть, ніби то була пригода з вітряками, але я, пильно дослідивши сю справу і розшукавши відповідні записи в Ламанчській хроніці, знаю напевне, що того дня мав він пусту їзду; надвечір і сам він, і кінь його страшенно стомились і охляли з голоду. Розглядаючись на всі боки, чи нема де якого замку або хоч куреня пастушого, де б прихиститися та випочити з труду великого, побачив наш рицар неподалік од шляху корчму, і здалось йому, що то він зірку уздрів, яка приведе його як не в самий рай, то хоч до брами спасіння. Наддавши ходу, добрався він до неї так уже смеркома.

У воротях корчемних стояли, як на те, дві молодички, з тих, що називають мандрьохами — вони справді мандрували до Севільї з погоничами мулів та й завернули оце з ними на ніч до корчми. Нашому шукай-біді здавалося, ніби все, що йому думалось, бачилось чи уявлялось, має неодмінно з тим збігатися, що він у книгах вичитав, тож йому зразу й примарилось, що се не корчма, а пишний замок о чотирьох вежах та шпилях щиросрібних, що коло замку того і міст звідний, і рів кругойдучий є, і все інше, до нього належне. Не доїхавши трохи до корчми (чи то пак до замку), він натягнув коневі поводи й пристав, сподіваючись, що між зубцями

муру туж-туж з'явиться якийсь карлик і задме в ріг, ознаймуючи прибуття рицаря. Та карлик чомусь барився, а Росинантові пахло вже стійло; тоді Дон Кіхот під'їхав ближче і, побачивши гулящих молодичок, подумав, що то перед замковою брамою шпацірують якісь гречні панянки чи пишні дами. Сталося випадком, що саме в ту хвилину свинопас, зганяючи із стерниська черідку свиней (шанувавши слухи ваші, так вони називаються), засурмив у ріжок, бо на той гук вони звикли збігатися; тут уже Дон Кіхотові здалося, що сподіванка його справдилась, що то карлик звістує його приїзд. Без міри врадуваний рицар став наближатися до дам, але ті, побачивши таку поторочу в чудернацькому обладунку, зі щитом і списом, перелякались і кинулись тікати до корчми. Тоді Дон Кіхот, здогадавшись, що то він їх настрахав, підняв картонне забороло і, відслонивши своє худе, запорошене обличчя, обізався до них чемно й поважно:

— Не тікайте од мене, сеньйори, не бійтесь нічого, бо рицарям того закону, до якого я належу, не честь і не подоба кривдити будь-кого, а найпаче таких достойних дівиць, що і з виду вашого зразу можна пізнати благородство.

Молодички зчудовано придивлялись до його обличчя, прикритого саморобним начілкою; як же почули, що він назвав їх дівицями, а воно зовсім із

їхнім ремеслом не в'яжеться, то не втримались і почали реготати, аж Дон Кіхотові сердито стало.

— Скромність прикрашує вроду, — зауважив він, — а хто без причини сміється, того називають дурносміхом. Зрештою, я кажу вам так не для того, щоб вас уразити чи подратувати; єдине, чого я прагну, — служити вашим милостям.

Незвична мова нашого рицаря та його незграбна подоба ще більший викликала у молодичок сміх, а його ще дужче від того розбирала досада; не знати, чим би те все скінчилось, якби не надоспів у саму пору корчмар — чоловік із себе повнотелесий і через те, може, на вдачу потульний. Правда, як побачив він те одоробло в перістій збруї, що повід не приходився до списа, а щит до панцера, то й сам мало не засміявся за прикладом своїх нічліжанок; проте риштунок той грізний все ж таки й перелякав його непомалу, і він вирішив прийняти гостя поштиво.

— Пане рицарю, — озвався він до нього, — якщо ваше добродійство хоче в нас підночувати, то вашець знайде тут усе, що треба — от тільки ліжка немає, а то всього повно.

Побачивши Дон Кіхот шанобливість кастеляна, — він бо мав корчмаря за управителя замку, — відповів:

— А мені, пане кастеляне, і того стане, бо знаєте:

В мене вбори — ясна зброя,
Бій завзятий — то мій спочив...

Корчмар подумав, що гість назвав його кастеляном, щоб натякнути, ніби він «кастилець, на всі руки умілець», — хоч насправді був родом з Андалузії, з Сан-Лукарського узбережжя, і такий злодіяка, що заломив би самого Кака, а шахрай незгірший од якогось Жака. Він одказав рицареві:

— То виходить, ваше добродійство, що
Ваше ложе — твердий камінь,
Вартування — то ваш сон...

Коли так, то сміло можете завернути до нашої хати: таке в нас тут діється, що не то одну ніч, а й цілий рік можна буде очей не стуляти.

Сеє сказавши, притримав стремено Дон Кіхотові, і той ізсів із коня — з тяжкою, правда, бідою, бо ж цілісінький день і ріски в роті не мав, та попрохав господаря коня як слід попорати, бо, мовляв, другого такого вівсяника і в світі не знайдеш.

Корчмареві кінь не здався і в половину таким добрим, як хвалився Дон Кіхот, проте він завів його до стайні і зразу повернувся, чи не треба ще чого гостеві. А гість уже помирився з тими жіночками, і вони саме стягали з нього зброя. Нагрудника й нараменника вже й зняли, а от нашійника ніяк не могли одстебнути та того вражого шолома розсупонити, що до нього стьожками зеленими був

міцно прикручений. Треба було б ті стьожки розрізати, бо вузлики так позатягалися, що не розплутаєш, але Дон Кіхот не хотів на те жодною мірою пристати: так і просидів цілу ніч у шоломі, наче дивоглядь яка. Тих же двох підтіпанок, що зброю з нього здіймали, вважав він за якихось князівен чи володарок того замку і промовляв до них з великою ввічливістю:

*— Ще за жодним паладином
Так ті дами не ходили,
Як за славним Дон Кіхотом,
Що з своїх земель приїхав;
Йому служать двірські панни,
А коневі — королівни...*

А коня мого, любі мої пані, звати, щоб ви знали, Росинант, а мене самого — Дон Кіхот з Ламанчі; щоправда, не годилося б мені виявляти вам свого ймення доти, доки його не вславлять подвиги, dokonані мною вам на честь і пожиток, та коли вже випала така нагода припасувати до нинішніх обставин стародавній романс про Ланцелота, мушу я перед вами довчасно назватися. Та недалеко вже та пора, коли вашмості будуть мені наказувати, а я вашмостей буду послухати — тоді міцносила правиця моя дасть ознаку мого прагнення служити вам.

Молодички, не звиклі до таких пишномовних рацей, слухали його мовчки; спитали тільки, чи не хотів би він чогось попоїсти.

— А зажив би дечого, — одказав Дон Кіхот, — гадаю, що се було б і геть-то до речі.

Діло, як на те, діялося в п'ятницю, і в усій корчмі не знайшлось ніякого їства, опріч риби (та й тієї було обмаль), що в Кастилії називають тріска́, в Андалузії дорш, в інших краях кабліон, а в інших знов форелька. Дон Кіхота спитали, чи не спожило б його добродійство форельки, бо іншої риби все одно нема.

— Нехай буде й форелька, — погодився Дон Кіхот, — кілька штук форельок стане за одну форель, а мені байдуже, чи дадуть вісім разів по реалу, чи вісім реалів в одній монеті. А ще, може, та дрібна форелька й смачніша буде за форель — адже телятина делікатніша за воловину, а козенятина за козлину. Та нехай там уже що, тільки мерщій несіть, бо як живота не вгонобиш, то ані труду ніякого, ані зброї не підіймеш.

Стола поставили тут же надворі, коло воріт, і господар приніс Дон Кіхотові порцію тріски; риба була зле вимочена і ще гірше зготована, а хліб до неї чорніший і цвіліший за рицареву зброю. Ото була сміхота дивитись, як він вечеряє! На голові йому шолом, забороло підняте, а до рота сам рукою не дістане — мусив хтось інший їжу в рота класти.

Одна з тих молодичок служила йому в тій потребі. Ще важче було з питтям, але корчмар прирозумів, як тій біді зарадити: вибрав із тростинки серце, один кінець тої рурочки в рота йому вставив, а в другий вино наливав; рицар же, аби тільки стьожок не розрізати, всі ті недогоди терпливо зносив.

У цей саме час до корчми зайшов холощій кабанці викладати; увійшовши, писнув кілька разів у свою дудочку. Тут же Дон Кіхот остаточно впевнився, що прибув до пишного замку, де його зустрічають з музикою, що тріска — то форель, черствий хліб — пшенишна булка, ті дві блудяжки — двірські дами, а корчмар — кастелян, отже, недарма повзяв він намір у світ рушити, недарма виїхав із своїх володінь. Одне тільки його муляло, що він не дістав досі висвяти на рицаря, то й не має ще повного права шукати якоїсь пригоди, поки його не приймуть до рицарського стану.

Розділ III, де оповідається, яким потішним способом висвятився Дон Кіхот на рицаря

Мучений тією думкою, Дон Кіхот одбув швиденько вечерю свою вбогу корчемну, гукнув господаря, пішов із ним до стайні, а там упав перед

ним навколішки і сказав:

— Зацний рицарю, я не встану із місця, поки добродійство ваше не вчинить мені однієї ласки; вчинивши ж її, вашець і себе славою великою окриє, і роду людському непомаду прислужиться.

Побачивши корчмар гостя у стіп своїх і такої речі його почувши, витріщив очі з великого дива і не знав, що почати; він намагався підняти Дон Кіхота, але той аж тоді встав, коли корчмар пообіцяв уволити його волю.

— Меншого я й не сподівався од вашої, мій пане, незрівнянної великодушності, — промовив тоді Дон Кіхот, — бо ласка, о яку вас просив-єм і яку ваша гоїність прирекла мені зробити, полягає в тому, жеби завтра рано вашець мене на рицаря висвятив. Сю ніч у капліці замку панського я вартуватиму при зброї, а вранці, кажу, нехай справдиться жадання моє заповідне, аби міг я по велінню обов'язку мого об'їжджати всі чотири сторони світу, шукаючи пригод та допомагаючи всім скривдженим, що належить чинити всякому рицарству, а надто таким як я мандрованим рицарям, схильним до звершення подібних подвигів.

Корчмар був, як ми вже казали, битий жак; він і зразу був подумав, що його гість не сповна розуму, а тепер то й зовсім у тому пересвідчився. Хотівши добре побавитись тої ночі, він надумав

потурати всім його примхам, тож і сказав Дон Кіхотові, що схвалює його намір, цілком притаманний і властивий таким знакомитим рицарям, на якого він подобою своєю бадьористою виглядає; що й сам він (корчмар би то) замолоду теж таким хвальним промислом трудився — віявся світами, шукаючи пригод; було його скрізь: і на малазьких жердовищах, і на ріаранських островах, і в севільських бурдеях, і на сеговійському точку', і в валенсійському оливняку, і в гранадських передмур'ях, і на санлукарському узбережжі, і на кордовському жереб'ячому плацу, і по толедських шинках, і по преріжних кутках, де він руками чудеса творив, а ногами тягу давав, де не одну каверзу спроворив, не одну вдовичку збаламутив, не одну дівку справичив, не одного малолітка ошукав і тим дав себе знати всім чисто гишпанським судам та трибуналам, аж поки не осів отут у власному замкові, де й живе своїм та чужим коштом, пригощаючи всіх мандрованих рицарів, незалежно від їх сану і стану, з самої щирої любові, що він до них має; вони ж за тую його люб'язність діляться з ним своїм добром. До сього він іще додав, що при замку немає каплиці, де можна було б одбути нічне вартування, бо стару розваляли, а нової ще не поставили; але йому напевно відомо, що в разі потреби вартувати при зброї вільно в будь-якому місці, отже, нехай його гість перебуде

сю ніч на замковому дідинці, а вранці, як Бог поможе, відправляться всі приписані церемонії, і він стане справдешнім рицарем, і то таким, що не знайдеш у всьому світі хрещеному.

Потім корчмар спитався в Дон Кіхота, чи має він гроші; той одказав, що не має ні шага, бо ніде в книгах не читав, аби мандровані рицарі носили при собі побрязкачі. На те заперечив корчмар, що він помиляється: хоч у романах про те й не пишеться, бо автори не вважають за конечне згадувати про такі прості й потрібні в дорозі речі, як гроші або чисті сорочки, однак це зовсім не значить, що в рицарів їх не було; навпаки, йому достеменно відомо, що всі мандровані рицарі, про яких понаписувано цілі стоси книг, мали про всяк slučaj добре натоптані гаманці; брали вони з собою і сорочки білі, і слоїки з мастю — рани гоїти: не завше-бо в чистому полі або серед степу десь воюючи і на рани здобуваючись є спромога знайти собі цілителя, хіба тільки, як накладав хто з чаклуном яким премудрим, що зараз тобі й пришле на хмарі дівчину або там карлика зі склянятком води цілющої; аби одну краплю ковтнув, усі болячки твої і врази де й дінуться. Та де такої помочі не було, давні рицарі про те дбали, щоб у джур їхніх чи то зброєносців були гроші й інша всяка потріб, як то корпія чи масті лічнічі. А як траплялося, що рицар не мав джури (хоч таке й не

часто випадало), то й сам приторочував, бувало, саківки маленькі румакові до крижів, ніби то не знати яка дорога річ. Правда, возитися з саквами не вельми-то мандрованому рицареві пристало, тим і радить він Дон Кіхотові (хоч міг би й наказати, яко хрещеникові своєму прийшлому), хай ніколи більше не рушає в дорогу без грошей та іншої такої потребизни: той припас зовсім несподівано може стати в великій пригоді.

Дон Кіхот пообіцяв так усе достоту вчинити, як радив йому кастелян, а сам заходився лаштуватись до цілонічної варті коло зброї на просторому подвір'ї, що до корчми тієї збоку притикало. Позбирав увесь свій риштунок, склав на жолоб напувальний коло колодязя, сам же, нахопивши на одну руку щита, а в другу списа взявши, почав перед жолобом поважно й ніби спогорда туди-сюди походжати. Як заступив він на варту, то й ніч якраз запала.

Корчмар же тим часом розповів усім, хто в його корчмі був, про божевілля свого нового нічліжника, про теє вартування над зброєю та про обряд висвяти на рицаря, що мав потому відбутися. Всі дуже тим химородам дивували й вийшли, щоб на Дон Кіхота іздалеку поглянути, а він ходив собі велично взад і вперед або спинявся раптом і, спершись на списа, пильно дивився на свій бойовий обладунок. Ніч була вже пізня, але місяць так

розсвітився, ніби в сонця все проміння забрав, і всі добре бачили, що витворяв новонасталий рицар.

Одному погоничеві, що в корчмі стояв, прийшла саме охота напоїти своїх мулів, а для цього треба було зняти з жолоба Дон Кіхотову зброю. Як забачив наш рицар того напасника, заволав одразу дужим голосом:

— Хто б ти не був, о зухвалий рицарю, що важишся доторкнутись до зброї найславетнішого з усіх мандрованих рицарів, які будь-коли приперезувались мечем, — подумай, що робиш, не руш її, бо головою за своє зухвальство приплатишся!

Погонич не зважав на тії погрози аніже (а краще б йому було зважити, ніж здоров'ям своїм так необачно важити), схопив зброю за реміняччя і кинув її якомога далі. Як побачив те Дон Кіхот, звів очі до неба, а мислі зніс, видима річ, до володарки своєї Дульсінеї і промовив:

— Дай мені помочі, сеньйоро моя, в цій першій притузі, хай я помщуся за зневагу, вчинену серцю мойму, що голдує тобі по всі віки вічні, не забудь мене ласкою і заслоною своєю в цій першій потребі!

Проказавши таку орацію і ще багато дечого, відкинув геть щита, підняв обіруч списа і так ним у голову погоничеві торохнув, що той зразу як мертвий простягся; іще б один такий удар, то вже

ніякий лікар його не одволав би. А Дон Кіхот позбирав зброю свою і знов почав походжати собі любісінько, як і перше. По малій часині встав другий погонич, не знаючи, що сталося з його товаришем (бо той іще лежав та чмелів слухав), і теж хотів своїх в'ючаків напоїти. Підійшов до жолоба і давай зброю скидати, щоб місце звільнити, аж тут Дон Кіхот, не кажучи ні слова й не кличучи більш нікого на поміч, ізнов кинув щита, знов махнув списом і так нахабу по голові лулуснув, що спис хоч і цілий зостався, так у того ж череп не натроє, а, мабуть, начетверо розсівся. На той галас позбігались усі нічліжани корчемні, прибіг і сам господар. Тоді Дон Кіхот, затиснувши однією рукою щита, а другою за меча схопившись, покликнув:

— О царице вроди, сило й потуго мого знеможеного серця! Зверни в цю хвилю очі величі своєї на полоненого тобою рицаря, бо над ним небувала нависла небезпека!

Ці слова такого додали йому духу, що, здавалось, якби на нього вдарили погоничі з усього світу, то й тоді ані на крок не одступив би. Товариші поранених, побачивши їх у такому стані, зачали здалеку кидати на Дон Кіхота каміння, а він затулявся скільки мога щитом, та од жолоба не одходив, щоб зброї напризволяще не лишати. Корчмар водно гукав на погоничів, щоб дати спокій

рицареві: казав же він їм, що то божевільний, хоч і всіх переб'є, то йому за те нічого не буде. А Дон Кіхот не вгавав, все, знай, галасував на погоничів, що вони зрадники й віроломці, а на кастеляна — що він тхір, а не чеснородний кавальєро, коли попускає такі вчинки супроти мандрованого рицаря, показав би він йому на те віроломство — от шкода тільки, що висвяти ще не дістав.

— А вас, голодранці, вас, підлі гультіпаки, — кричав ізнов на погоничів, — я за невіщо маю. Кидайтесь на мене, бийтесь, лайтесь, що хочете робіть! За дурущі ваші й зухвальство піднесу я вам добру повну!

Він виголошував ці похвалки з таким палом і завзяттям, що превеликого завдав напасникам своїм жаху; з того переляку та ще з намови корчмаревої вони перестали кидатись камінням, а він не боронив їм забрати скалічених та й заходився знов справляти варту свою в незворушному супокої.

Гостеві витівки остобісіли корчмареві, і він вирішив покласти їм край — дай, думає, одбуду вже зразу той триклятий обряд, висвячу його на рицаря, поки іншої якоїсь халепи не склалось. Підійшовши до Дон Кіхота, він перепросив його за тих гультаїв, котрі без панового відома так нечемно супроти гостя повелися, за що вже слушної здобулися кари. Потім нагадав йому знов, що при замкові немає каплиці, але для довершення обряду

воно не конче й потрібно: для висвяти, згідно з заведеним церемоніалом (це вже він напевне знає), найголовніше — по шиї дати та голим мечем по плечах ударити, а се хоч і в чистому полі зробити можна. А вартувати йому годі вже, бо досить було б і двох годин, а він цілих чотири провартував. Дон Кіхот пойняв йому віри і сказав, що на все пристає, аби тільки швидше обряд одбути, а потім додав, що, діставши висвяту, не зоставить у замку душі живої, якщо на нього хто знов нападе; хіба тільки з поваги до властителя замку тих ошадить, за кого він попросить.

Мудрий по шкоді господар метнувся боржій по книгу, де записував сіно та ячмінь, що на мулів видавав, і знов вернув до Дон Кіхота в супроводі тих двох молодиць та хлопчика, який тримав недогарок свічки; велівши нашому гідальгові стати навколішки, захарамаркав щось, мов читав із видаткової книги якусь урочисту молитву, і серед того молитвування вліпив рицареві доброго потилишника, а потім узяв у нього меча і плазом по спині вдарив та все мимрив щось собі під ніс. Сее зробивши, велів одній молодиці приперезати йому меча; вона вчинила те з великою спритністю та делікатністю: хоч і регітно їй було з усієї тої церемонії, та, бачивши допіру подвиги новонареченого рицаря, душила в собі сміх.

— Пошли вам, Боже, щасливого рицарювання

і дай вам, Господи, у всякому бою потуги і подуги, — примовляла чемненько, меча йому прив'язуючи.

Дон Кіхот спитав, як її на ім'я, бо він же мусить знати, кому завдячує таку велику ласку і кому має віддати частину слави, що здобуде потужною правицею своєю. Вона відповіла смиренно, що зветься Похожала, а батько в неї — полатайко з Толедо, живе коло яток Санча Б'єнаї, і додала, що куди б не закинула її доля, вона завше буде служити йому і як свого пана шанувати. Тоді Дон Кіхот попрохав її, щоб заради любові до нього вона вчинила одну ласку — звалася відтепер пані Похожальська; молодичка пообіцяла, що так і зробить.

Друга молодичка прип'яла йому остроги, і в нього була з нею майже така сама розмова, як із першою. Він і її спитав, як звати, а вона одказала, що звати її Вітрогонка, а батько в неї — статечний мельник із Антекери. Подякувавши їй і запропонувавши свої послуги, наш рицар попрохав її, щоб віднині називалась пані Вітрогонська.

Відбувши на галай-балай сі нечувані й невидані церемонії, Дон Кіхот аж регнув сісти мерщій на коня і рушити в світ пригод шукати. Не гаючись, окульбачив він Росинанта, скочив на нього, обійняв господаря і красно подякував йому за ласку, наплівши силу-силенну високохмарних

слів, що годі й переказати. Корчмар, аби такого гостя швидше здихатися, відповів йому так само закрутисто, хоча й коротшими словами, і, не спитавши навіть плати за нічлігування, відпустив його з миром.

Розділ IV

Що приключилось нашому рицареві по виїзді з корчми

Саме на світ почало благословляти, як Дон Кіхот виїхав із корчми вже зуповним рицарем, і такий же був радий, та веселий, та втішний, так у ньому серце грало, що на Росинантові аж попруги тріщали. Та тут спали йому на пам'ять корчмареві поради за припас, що то в дорозі може знадобитися, особливо за гроші та за сорочки, і він вирішив з'їздити по те добро додому та за одним ходом і зброєносця собі поєднати; був там у нього на призначці селянин один, його сусіда, чоловік багатий на діти, а бідний на достаток, та до джурування і геть-то придатний. От і завернув він Росинанта до свого села, а той, ніби зачувши вже рідну стайню, так щиро з копита рвонув, що ледве землі торкався.

Проїхав отак трохи, аж чує — з правої руки, з гущавини лісової, щось ніби квилить-проквилляє,

тихо так та жалібно. Скоро почув, промовив:

— Хвала небові святому за ласку, що мені так хутко ниспосилає, аби міг я повинність мою рицарську справити і плодів моїх добрих намірів зажити! Не сумнюся, що то стогне якийсь безталанник чи, може, безталанниця, що потребують помочі моєї та опіки.

Смикнув за повіддя та й погнав Росинанта туди, звідки те квиління чулося. Ледве в залісок уїхав, дивиться, аж там до одного дуба кобила прив'язана, а до другого — хлопець років п'ятнадцяти, до пояса заголений. Отож він і стогнав, та й було чого, бо тут же стояв якийсь здоровий дядько й що є сили затинав його батогом, примовляючи за кожним разом:

— А будеш мені дивитися! А будеш мені кричати!

А хлопець лебедів:

— Ой, не буду більше, дядьку, їй же богу святому, не буду, а худібки так уже пильнуватиму, що й на хвильку з ока не спущу!

Побачивши Дон Кіхот, що тут діється, grimнув на дядька грізним голосом:

— Нечемний рицарю, не годиться знущатись отак над безборонним! Сідай на коня, бери свого списа, — а треба сказати, що до того дуба, де стояла кобила на припоні, ратище було прихилене, — я кажу тобі, що так, як ти, чинять лише

страхополохи!

Побачивши таку фігуру, всю в зброю закуту, що потрясала списом над самим його обличчям, дядько аж помертвів увесь і одказав лагодком:

— Пане рицарю, хлопець, що я отсе караю, то мій наймит, вівці в мене пасе в цих урочищах, і такий же він, щоб ви знали, негляд: щодня мушу якоїсь ягнички недолічитись. А як почну його за те недбальство чи, може, й шахрайство карати, то він каже, що я скупар і пеню на його волочу, аби заслуженини не платити. Бреше, побий мене Боже, що бреше!

— Як ти смієш, хамлюго, казати при мені, що він бреше! — гукнув Дон Кіхот. — Присягаю на сонце святе, що над нами світить, так і прошю тебе наскрізь оцим-о списом! Заплати йому без жадної відмовки, а ні, то Богом живим божуся, на місці трупом тебе покладу! Зараз же одв'язи його!

Селянин похнюпився і мовчки одв'язав свого наймита; тоді Дон Кіхот спитався в хлопця, за скільки йому господар завинуватив. Той одказав, що за дев'ять місяців, по сім реалів місячно. Дон Кіхот обрахував, що разом хлопцеві належить шістдесят і три реали, і наказав господареві, щоб він негайно калиткою брязнув, коли йому життя миле. Переляканий дядько вимовлявся, що неспромога його, та він же стільки й не винен, от хоч би й забожитись (а побожитись таки не

важився): треба одлічити за три пари черевиків, що хлопцеві справив, та ще реала за те, що двічі кров йому з руки кидав, як був занедужав.

— Може, воно й так, — сказав Дон Кіхот, — а от ти допіру одшмагав його безневинно, то він уже, виходить, сквитував і за обув'я, і за кровопуск. Нехай він подер шкуру на тих черевиках, що ти справив, так ти ж за те на ньому шкуру подер; нехай цирульник кинув йому кров, коли він хворий лежав, так ти ж пустив йому тепер юшку, як він зовсім здоровий був. От воно й виходить, що за се нічого вивертати не треба.

— Так горе ж моє, пане рицарю, що я грошей при собі не маю, — бідкався дядько, — нехай Андрес іде зо мною, і дома я заплачу йому геть-чисто все, до останнього шеляга.

— Щоб я оце та пішов до нього? — закричав хлопець. — Ніколи в світі! Нехай йому абищо! Ні, паночку, ані за які гроші! Як піду, то він же з мене всю шкуру спустить, як із святого Бартоломея!

— Не спустить, — заперечив Дон Кіхот, — раз я йому наказав, то мусить чинити мою волю. Хай тільки заприсягнеться тим рицарським законом, до якого належить, то пущу його з душею і він тобі напевне всю заслуженину заплатить.

— Що-бо ви, пане, говорите! — мовив хлопець. — Господар мій не належить до жодного рицарського закону. Се ж Хуан Лантух, багатій із

села Кінтанара.

— То нічого, — сказав Дон Кіхот, — і Лантухи можуть бути рицарями; не родом чоловік славен, а робом.

— Воно-то так, — погодився Андрес, — та яким же робом оце мій господар робить, що кривавицю мою заїдає?

— Та-бо не заїдаю, голубе Андресику, — обізвався дядько, — ходи лишень, будь ласкав, зо мною. Присягаю на всі рицарські закони, які тільки є на світі, що сплачу тобі до останнього реала, з дорогою душею!

— Можна й без дорогої душі, лиши її собі, — сказав Дон Кіхот, — буде з мене, як ти йому виновате оддаси. Тільки гляди мені: як не встоїшся у слові, то клянусь тією самою клятьбою, що вернусь і покараю тебе — хоч би ти і ящіркою звивався, од мене ніде не сховаєшся. Як же хочеш знати, хто се тобі розказує, щоб тим ревніше розказ той учинити, то знай: я — завзятий Дон Кіхот з Ламанчі, відомститель за всяку кривду і сваволю. А тепер бувай здоров і пам'ятай під загрозою грізної кари, що ти пообіцяв і на чому заприсягнувся.

Сеє сказавши, стиснув Росинанта острогами — і тільки смуга за ним лягла. Селянин провів його очима і, як він уже скрився за деревами, повернувся до наймита свого Андреса і сказав:

— А ходи-но сюди, небоже! Зараз я вчиню

волю сього відомстителя і заплачу тобі все, що винен.

— Бігме, — сказав Андрес, — добре, дядьку, зробіте, як учините волю сього зацного рицаря, подовж йому, Боже, віку без ліку, що він такий хоробрий і справедливий. Бо як не заплатите, то побачите, що вернеться і покарає вас, на Рока святого.

— Ти кажеш бігме, і я кажу бігме, — промовив господар. — Та я ж тебе так люблю, що хочу тобі ще більше завинити, щоб потім більше заплатити.

Тут він порвав хлопця за руку і, знову його до дуба прив'язавши, такого дав перегону, що бідаха мало душі не пустився.

— А тепер, — каже, — Андресику мій пишній, клич того відомстителя за всяку кривду, побачимо, як він за сюю відомстить... Та я ще й не знаю, чи се вже твоїй кривді кінець, бо мені кортить таки спустити з тебе всю шкуру, недарма ти того й боявся.

Але, врешті, він одв'язав-таки хлопця і дав йому волю суддю того справедливого шукати, — нехай, мовляв, вертається і виконує заповіданий вирок. Андрес пішов із важким серцем, присягнувшись одшукати завзятого Дон Кіхота з Ламанчі й розповісти йому геть-чисто все; доведеться тоді господарю всемеро заплатити. Тим

часом мусив, сердега, сльози ковтати, а господар справляв собі смішки.

Завзятий же гідальго Дон Кіхот, оборонивши в такий спосіб покривдженого, був вельми задоволений, що так славно й щасливо розпочав своє рицарювання. Радий та веселий їхав він до свого села і промовляв півголосом:

— Воістину можеш ти йменуватися найщасливішою з усіх кобіт, живущих на землі, о, над усіма вродницями вроднице, Дульсінеє Тобоська! Доля-бо судила, щоб вірним твоїм слугою і виконавцем усіх твоїх бажаннів і веліннів став такий славний і завзятий рицар, як Дон Кіхот з Ламанчі, що, діставши, як відомо, лише вчора висвяту, сьогодні вже помстився за найстрашнішу кривду і образу, вчинену свавіллям та беззаконням, сьогодні вже вирвав бича з руки немилосердного ворога, що безневинно катував сього ніжнотілого отрока!

Так доїхав до рózстані, де чотири дороги розходились різно, і враз навернулись йому на думку ті перехрестя, де мандровані рицарі приставали й міркували, котрим шляхом далі братися. Тож і собі спинився на якусь хвилю, погадав туди-сюди і, врешті, попустив повіддя Росинантові, здавшись цілком на його волю; кінь же, як перше мав, тою путею рушив, що прямисінько до його стайні провадила. Уїхавши так

милі зо дві, побачив Дон Кіхот чималу громаду людей: були то, як згодом з'ясувалося, толедські купці, що правилися до Мурсії, аби там шовку закупити. Їх було шестеро, всі під парасолями, а з ними ще четверо служебників верхами та трое погоничів, що йшли за мулами пішо. Ледве їх угледівши, уявив собі наш гідальго, що се вже йому друга пригода лучається, і, намагаючись у всьому наслідувати вичитані в романах події, вирішив ще одного рицарського подвигу доконати. Тож осадився міцніше в стременах, наставив списа, щита до грудей притулив та й став серед шляху гордо й пишно, чекаючи, поки ті мандровані рицарі (купці тобто) до нього наблизяться. Як же під'їхали так, що вже було добре видно й чути, Дон Кіхот, дивлячись козирем, гуконув на весь голос:

— Ані кроку далі! Сійте всі, аж поки не визнаєте, що в цілому світі немає красуні над володарку Ламанчі, незрівнянну Дульсінею Тобоську!

Почувши таку річ і побачивши чудернацьку постать речника, купці спинились: і з мови, і з виду дорозумілись вони, що то якийсь божевільний. Та їм кортіло довідатись, чого се він вимагає од них такого визнання. От один купець, чоловік дотепний і гострий на язик, і каже:

— Пане рицарю, ми зовсім не знаємо тієї шановної дами, про яку ви говорите. Покажіть же її

нам, і, якщо вона справді така гарна, як ви кажете, то ми без жодного примусу, по вольній волі визнаємо те, чого ви од нас жадаєте.

— Якби я вам її показав, — заперечив Дон Кіхот, — то невеликою було б із вашого боку заслугою засвідчити очевидну істину. Вся сила в тому, щоб ви, не бачивши, повірили, визнали, ствердили і присягли того боронити. Як же сього не вчините, ставайте зо мною до побою, ви, неотеси й пустопляси! Виходьте поодинці, як велить закон рицарський, або й усі гуртом, як у такої ледачої низоти заведено. Я жду вас і чекаю, свідомий своєї правоти.

— Пане рицарю, — обізветься знов купець, — іменем усіх присутніх тут можновладців благаю ваше добродійство не обтяжувати нашої совісті визнанням таких речей, яких ми ніколи не бачили й не чули і які до того ж могли б образити володарку Алькарії та королеву Естремадури. Як же вашець покаже нам якусь парсуну тієї дами, хоч із пшеничину завбільшки, то там уже, як то кажуть, по ниточці дійдеш до клубочка: нам буде безпека й запорука, а вам заплата і догода. Зрештою, я вважаю, що ми вже й тепер з вами згодні; якби навіть із того портрета ми побачили, що сеньйора ваша на одне око крива, а з другого їй ропа тече, то й тоді, аби вашеці догодити, ми ладні визнати за нею будь-які високі прикмети.

— Нічого такого з неї не тече, підла шельмо! — закипівши гнівом, гукнув Дон Кіхот. — Її біле, як лебединий пух, личко точить із себе амбру та мускус, і зовсім вона не крива й не горбата, а струнка, як веретенце в горах гвадаррами; ви ж заплатите за таке страшне блюзнірство супроти божистої вроди моєї сеньйори!

Сеє сказавши, зважив списа і ринувся на розмовника з такою скаженою люттю, що, якби Росинант не спіткнувся ненароком і не впав серед дороги, набіг би необачний купець лиха. А так кінь упав, а вершник далеченько по землі покотився. Силкувався підвестись, та не міг — морочливо було з тим списом, щитом, острогами, шоломом, з усім важеним обладунком. Борсався бідолаха з усіх сил, щоб устати, та все, знай, кричав:

— Не тікайте, нікчемні страхополохи! Стійте, підлі боюни! Не з своєї вини я впав, а через мого коня!

Тут один погонич, не дуже, бачиться, добромисний, почувши, як шпетить їх простягнений долі рицар, не стерпів і надумав замість відповіді полічити йому ребра. Він підбіг до нього, вхопив списа, поламав на цурки й заходився на бідоласі лати латати, аж поки не змолотив його на околот. Хазяї кричали, що годі вже, буде з нього, та хлопець укинувся в пасю і не хотів од жертви своєї одстати, поки вся досада не вилетіть.

Хапаючи один за одним цурупалки од списа, він лупцював ними лежачого так, що од них саме канцур'я лишалось, а той репетував під цією зливою ударів, не стуляв губи і на хвильку, все погрожував небові й землі та кляв душогубів (тепер уже він мав подорожніх за розбійників).

Урешті погонич утомився, і купці рушили далі; вже до самого кінця подорожі їм до розмови не збувало, все про нашого побитого героя говорили. А він, zostавшись на самоті, знов почав силкуватися, чи не встане; та як уже цілий і здоровий не здужав підвестися, то тепер і поготів, коли весь був побитий і потовчений. І все-таки почував себе щасливим: адже це, гадав, звичайна знегода мандрованого рицаря, та й винен був у всьому кінь. Проте встати так і не здолів, бо все тіло йому болем боліло.

Розділ V, де оповідається далі про злигодні нашого рицаря

Бачивши, що й справді ворухнутися не може, надумав удатись він до звиклого способу — пригадати якусь подію, вичитану з романів, і в навісній голові його заманячили постаті Балдуїна, якого поранив і залишив у горах Карло Малий, та

маркіза Мантуанського: історія znana дітям, відома юнакам і люба старим людям, що дають їй віру, хоч у ній стільки правди, як у Магометових чудесах. Отож нашому рицареві й здалося, що дуже та пригода до тої подібна, якої він сам оце щойно зазнав; виявляючи ознаки великого жалю, почав він по землі качатися і, ледве голос одводячи, тими словами промовляти, що їх казав нібито поранений Рицар Гаю:

*О, прилинь, моя сеньоро,
Розділи мою печаль!
Чи про неї ти не знаєш,
Чи тобі мене не жаль?*

І так прослебізував увесь той романс аж до тих рядків, де говорилося:

*О, маркізе Мантуанський,
Я твій небіж і васал...*

Наче навмисне під ту саме хвилю проїздив тудою селянин один, гідальга нашого односілець та ще й сусіда — мливу до млина одвіз і це вже додому вертався. Як побачив, що на дорозі хтось лежить, то підійшов і спитав, хто він такий і що йому болить, що так жалібно стогне. Дон Кіхотіві, ясна річ, уявилося, що то над'їхав його дядько,

маркіз Мантуанський, тим замість відповіді виголошував він далі свого романса і все провадив про свою лиху годину та про любовці цісарського сина з мачухою, достотно так, як у тому романсі співалося.

Селянин із дива не виходив, тої брудні слухаючи; тоді зняв із нього пошматоване забороло і витер йому з обличчя пилюгу, а витерши, одразу впізнав і сказав:

— Пане Кикоть, — так-бо звали нашого героя, поки не сплив із розуму і не пошився зі статечного гідальга в мандроване рицарство, — хто ж се так вашу милость понівечив?

Та на всі його розпити Дон Кіхот водно торочив свого романса. Тоді добрий той чоловік бережно стягнув із нього нагрудника й нараменника, щоб побачити, чи немає де рани, — аж ні, не було ніде і кров не йшла. Потому підвів його і з тяжкою бідою висадив на свого осла, смирного й рахманного ступака, попідбирав усю справу рицарську, навіть цурпалля од списа, і прив'язав те все до сідла Росинантові, взяв коня за повід, а осла за обротъ та й рушив поволеньки до села, міркуючи, проти чого се пан городив таку нісенітницю. Задумався й Дон Кіхот, на ослі сидячи; збитий та знівечений, він ледве тримався в сідлі й з часу до часу зітхав тяженько, що, певно, і в небі чути було. Селянин ізнову мусив спитати, що

йому дошкуляє, та Дон Кіхотові, мабуть, сам диявол насував на пам'ять різні байки, що до його стану приходились, і він, забувшись якимось про Балдуїна, мав себе вже за мавра Абіндарраеса, що його зайняв у полон антекерський кастелян Родріго де Нарваес і привіз, яко бранця, у свої володіння. Коли той чоловік ізнов почав розпитувати, що з ним сталось та що йому болить, рицар відповідав до слова тими фразами, з якими звертався невольник Абенсераг до Родріга де Нарваеса (ту історію він вичитав колись у книзі Хорхе де Монтемайора «Діана»). І так він гладко тулив усе те до себе, що селянин тільки чортихався, його теревені слухаючи. Він догадався вже, що пан збожеволів, і, щоб швидше здихатися того дурного патякання, наліг чимдуж на ноги. Дон Кіхот же сказав наприпослідок:

— Знайте ж, ваша милість, пане Родріго де Нарваес, що прекрасна Харіфа, про яку я щойно говорив вашеці, то і є вродлива Дульсінея Тобоська, що то заради неї я вершив, вершу і вершитиму подвиги, яких іще не бачив, не бачить і зроду не побачить світ.

На те одказав йому селянин:

— Та придивіться ж, пане, до мене, грішного: не єсть я дон Родріго де Нарваес, ані жодний маркіз Мантуанський, тільки ваш сусіда, Педро Алонсо, та й ви, добродію, зовсім не Балдуїн і не Абіндарраес,

а шановний гідальго, пан Кикоть.

— Мені видніше, хто я такий, — одрік Дон Кіхот, — а як захочу, то буду не тільки тими, що оце згадував, а й Дванадцятьма Перами Франції та Дев'ятьма Мужами Слави, бо мої подвиги перевершують усе те, чого вони доказали кожен зосібна і всі гуртом.

Провадячи всякі такі розмови, дочапали вони, зрештою, до села так як о присмерку, та дядько вирішив зождати, поки добре споночіє, щоб ніхто не побачив побитого рицаря верхи на такій непоказній животині. Як надійшла слухна пора, тоді вже в'їхав до села і став перед домом Дон Кіхота, де тим часом панував великий переполох; чути було, як ключниця промовляла гучним голосом до гостей — пароха й цирульника, що були найбільшими приятелями Дон Кіхота:

— Що ви скажете, добродію Перо Пéрес (так-бо звали священика), яка лиха година могла спіткати мого пана? Ось уже третій день, як його немає, не стало й коня, і щита, і списа, і всієї зброї. Бідна ж моя головонько! Добре знаю — се так само певно, як те, що люди родяться, аби помирати, — начитався він отих проклятущих книжок, от вони й засліпили йому розум. Тепер я собі пригадую, що не раз чула, як він, бувало, міркував уголос, що хоче стати мандрованим рицарем і блукатися світами, пригод усяких шукаючи. А бодай би ті

книги Сатана й Варавва побрали, як мали вони замути́ти найсвітлі́ший у всій Ламанчі розум!

І небога те саме правила:

— Кажу ж вам, майстре Ніколас, — сокорила вона до цирульника, — що дядько мій, було, два дні й дві ночі поспіль над тими негодницькими романами сидять, а тоді, було, кинуть книжку, схоплять меча та й давай по стінах затинати... А як ухоркаються вже до краю, то, було, кажуть: «Я, — кажуть, — чотирьох велетнів побив, таких, що з башту заввишки». Піт із них цюрком іллється, а вони кажуть, буцім то кров із ран, що вони в бою здобулися. А тоді, було, вип'ють цілий жбан води холодної, очуняють, утихомиряться і то, кажуть, цілющий напій, що приніс їм премудрий Алькир, великий чародій і приятель їхній... Та я й сама винна: якби була вам раніше сказала, що дядько мій отак-о схибнувся, то, може б, воно до того не дійшлося, бо ви попалили б оті їхні еретичні книжки: багато їх є таких, що тільки в огнище вкинути.

— Така і моя думка, — озвався парох. — Даю вам слово, що завтра ми влаштуємо над ними автодафе і дотла попалимо, щоб не збивали більше з плигу читальників, щоб не підкушували їх на такі вчинки, яких допустився, мабуть, мій добрий приятель.

Всю тую розмову чули Дон Кіхот і селянин,

що збагнув тепер цілком, яка падь на його сусіда пала, і загукав зичним голосом:

— Одчиняйте, панове, двері сеньйорові Балдуїну та тяжко пораненому маркізові Мантуанському, а також маврові Абіндарраесу, що його веде в неволю антекерський кастелян, одважний Родріго де Нарваес!

На той галас із дому вибігли всі: скоро парох із цирульником упізнали свого приятеля, а ключниця й небога — пана свого і дядя, кинулись обіймати його, хоч він, знесилений, не міг із осла злізти.

— Стривайте, — казав він їм, — мене тяжко поранено з вини мого коня. Несіть мене до ліжка і покличте, коли можна, ворожку Урганду, щоб доглянула мене й рани мої погоїла.

— Ой лишенько! — сплеснула руками ключниця. — Чуло моє серце, на чому мій пан звихнувся... Злізайте з Богом, добродію, запевняю вас, що і без тої Дурганди вас на ноги поставимо. От до чого довели вашу милость ті розпрокляті лицарські романи, будь вони тричі неладні!

Дон Кіхота вклали в ліжку і стали оглядати, де його поранено, але ран так і не знайшли. Тоді Дон Кіхот сказав їм, що то він потовкся, як грьопнув додолу разом зі своїм Росинантом у бою з десятьма велетнями, такими зухвалими й почварними, яких іще не бачили під зорею й сонцем.